

AVRUPA UYGARLIK E NDE BÂBÎÂL : 1856 PAR S ANDLA MASI TEMEL NDE ULUSLARARASI HUKUK VE OSMANLI MPARATORLU U L K S NE AVRUPALILARIN GÖZÜYLE B R BAKI

THE SUBLIME PORTE AND THE STANDARD OF CIVILIZATION: THE RELATIONSHIP
BETWEEN INTERNATIONAL LAW AND THE OTTOMAN EMPIRE IN THE EYES OF THE
EUROPEANS ON THE BASIS OF 1856 PARIS TREATY

Habip ÜNYILMAZ*

 <https://doi.org/10.21492/inuhfd.571998>

Makale Bilgi

Gönderilme: 30/05/2019
Kabul: 07/10/2019

Anahtar Kelimeler

Uluslararası,
Hukukun Tarihi,
Osmanlı,
mparatorlu u,
Uygarl,k E i i,
Uluslar Ailesi,
1856 Paris
Andla mas,

Özet

Osmanlı, mparatorlu uğun Avrupa Ahengine kabulünün vesikas, olan 1856 Paris Andla mas,nda, mparatorlu un ayn, zamanda Avrupa kamu hukukuna da dâhil edildi i düzenlenmi tir. Buna ra men söz konusu düzenlemenin mahiyeti ve sonuçlar,na dair uluslararası, hukuk tarihiyle ilgilenenlerin a ina oldu u eski bir tart, ma devam edegelmi tir. Bu çal, mada yüzy,l,n uluslararası, hukuk ö retisi ve uygulamas, izah edilerek öncelikle ilgili tart, mada kullan,lan kavramlar ve kurumlar dü ünsel bütünü içinde anlandı,r,lmaya çal, ,lm, t,r. Hem hukuk ö retisinin ideolojik güdülenmesinin hem de yüksek siyasetin tesirindeki hukuk uygulamas,n,n ekillendirdi i bu tart, maya dair farklı, görüşler aç,klanarak sunulmu tur. Bu görüşler üzerinden yap,lan de erlendirmede ilkin Avrupa kamu hukukunun s,n,r,l, ve de i ken karakterine dikkat çekilmi tir. Ard,ndan mparatorlu un Avrupal, uluslar ailesinin bir parças, olabilmek için giri ti i faaliyetlerin teyit edildi i önemli bir a ama olmas,na ra men Paris Andla mas,ın, ancak kısmen bu konuda etki do urdu u ihtimali ortaya konmu tur. Böylece uygarl,k e i ini geçerek uluslar ailesinin üyesi oldu u dü ünülen Osmanlı, mparatorlu uğun bilhassa yüzy,l,n ikinci yar,s,ndaki tecrübelerinin 19. yüzy,l,n karma ,k ve kesinlikten uzak uluslararası, hukuk dü üncesini aç,klamak için ö retici bir vak,a çal, mas, oldu u görülecektir.

Article Info

Received: 30/05/2019
Accepted: 07/10/2019

Keywords

History of
nternational Law,
Ottoman Empire,
Standard of
Civilisation,
Family of Nations,
1856 Paris Treaty.

Abstract

The admission of the Ottoman Empire to benefit European public law was arranged in the 1856 Paris Treaty which is also the certificate of Ottoman inclusion in the Concert of Europe. But there is an old debate about the nature and results of the admission, that students of the history of international law are familiar with. In this article to deliver the intellectual background of the concepts and institutions of the debate, the doctrine and practice of the century are explained. The debate which is shaped by both ideological motivations of doctrine and high politics affected law practice, presented by examining differentiating views on the subject. In evaluation, firstly attention drawn to the limited and inconsistent character of European public law. Than although as an important phase in which the Empire's endeavors to be a part of the European family of nations was confirmed, the probability that Paris Treaty's had only partial effect on the subject is submitted. It will be seen that especially at the second half of the century, the experience of the Ottomans which is thought to have gained membership in the family of nations by fulfilling the requirements of the standard of civilization is an informative case study to learn about the complex and ambiguous idea of international law of the era.

* Ar . Gör., Bursa Uluda Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milleteraras, Hukuk Anabilim Dal., hunyilmaz@uludag.edu.tr
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1185-3626>

I. G R

Uluslararası, hukukun geçmi ine olan ilgi 1990'd, y, llar, n sonlar, ndan itibaren belirgin bir art, göstermi tir. Tarihe dönü ö olarak adlandır, lan¹ bu e ilimin sonucunda müstakil bir uluslararası, hukuk tarihi dergisinin ortaya ç, kt, , ve pek çok monografinin yaz, ld, , görülmektedir. Özellikle 19. yüzy, l uluslararası, hukukunun kavramsal çerçevesi ve uygulamas, bu eserlerde s, kça konu edinilen ba l, klardand, r. Yüzy, l, n karma , k fakat ayd, nlat, c, bütünü içinde Osmanl, mparatorlu uğun Avrupa kamu hukukuyla ili kisi göze çarpmaktad, r. Bu çal, man, n amac, , bahsi geçen ili kiyi aç, kça normatif çerçeveye oturttu u belirtilen 1856 Paris Andla mas, n, merkeze alarak 19. yüzy, l, n özellikle ikinci yar, s, nda geçerli olan uluslararası, hukuk uygulamas, ve ö retisini incelemektir.

II. GENEL T BARIYLA 19. YÜZYIL ULUSLARARASI HUKUK Ö RET S VE UYGULAMASI

Napolyon Sava lar, n, n ard, ndan 1815'te toplanan Viyana Kongresiyle Avrupa'da yeni bir siyasî dönem ba lam, t, r. Kongrenin akabinde; Prusya, Avusturya ve Rusya'dan müte ekkil ittifaka Britanya, n ve Fransa, n, n kat, lmas, yla be li idare olu turulmu tur. Viyana Kongresi sonras, yeni güç dengesini yans, tan bu duruma Avrupa Ahengi denmektedir. Daimî organ, olmayan söz konusu güç dengesi, taraflardan birinin talebiyle toplanan kongrelerde muhtelif iç isyanlara müdahale ekinde somutla m, t, r.² Bu dönemde uluslararası, hukuk ö retisi ise do al hukuka dayal, izahlardan pozitivist aray, lara yönelmi tir. Yüzy, l, n ba lar, nda do al hukukla ba da t, r, larak zikredilen pozitivist yönelim, yüzy, l, n sonlar, nda pozitivist görünümlü faydac, ve seçmeci e ilim olarak belirginle ecektir.³ Yüzy, l, n ikinci yar, s, n, n kat, pozitivist çal, malar olarak görülemeyece i fakat belirgin bir pozitivist etkinin varl, , ortaya konmu tur.⁴

19. yüzy, la gelindi inde, icatlarla beslenen Sanayi Devrimi sonucunda toplumsal ya am radikal de i im geçirmeye ba lam, , fen bilimlerinin ba ar, s, n, n alt, nda yatan bilimsel yöntem akademik çevrelerin gözde konular, ndan olmu tur. Pozitivist felsefenin ortaya ç, k, , nda deneye dayal, bilimsel yöntemin ba ar, s, ndan hareketle insan, n kültür hayat, üzerinde de bilimsel yöntem kullanman, n amaçland, , bildirilmektedir.⁵ Avrupa ve Amerika dü ünçe hayat, na yerle en pozitivism, teorik kökleri özellikle Kara Avrupas, nda daha eskilere dayansa da,⁶ hukuk kuram, nda da etkisini göstererek uluslararası, hukuk ö retisinin bilimsellik aray, nda ba lang, ç noktas, olmu tur.⁷ Mant, ksal kurgulardan ziyade, gerçek dünyaya dair modern anlam, yla gözlem ve deneye dayal, bilgi birikimi olu turarak uluslararası, hukuku bir bilime dönü türmek, pozitivist ö retinin birle tirici hedefi olmu tur.⁸

Yüzy, l, n son dönemlerinde etkisini art, ran pozitivist uluslararası, hukuk ö retisi, ortaya ç, kan uyu mazl, klara aç, k ve tutarl, cevaplar verebilen, kapsaml, ve kesin -yani bilimsel yöntemeye dayal, - bir çal, ma alan, kurmak amac, ndad, r.⁹ Böylece bir bilim olarak uluslararası, hukuktan bahsedilebilecektir. Nitekim bu dönemde yaz, lan kitaplara ö uluslararası, hukuk bilimi ö gibi adlar seçilmi tir.¹⁰

üphesiz yeknesak, tek sesli bir ö retiden bahsedebilmek mümkün de ildir fakat dönemin pozitivist hukuk dü ünncesinin ortak noktas, olarak do al hukukun reddedilmesi, yani hukukun a k, n veya üstün normlar, n yans, mas, de il, bizzat devletlerce kendi amaçlar, uyar, nca

¹ CRAVEN, Matt: Introduction: International Law and Its Histories, in Time, History and International Law, Craven M./Fitzmaurice M./Vogiatzi M. (ed.), Leiden, Martinus Nijhoff, 2007, s.1-26.

² MERAY, Seha L.: Devletler Hukukuna Giri , C.1, 3.B, Ankara, AÜSBFY, 1968, s.45.

³ KOSKENNIEMI, Martti: The Gentle Civilizer of Nations (Gentle Civilizer), Cambridge University, 2001, s.92.

⁴ KOSKENNIEMI, Gentle Civilizer, s.94-97.

⁵ GÖKBERK, Macit: Felsefe Tarihi, 24.B, stanbul, Remzi, 2012, s.412-13.

⁶ ERKNER, H. Hakan: Uluslararası, Hukuk Dü ünçesinde Klâs, k Ö retinin Kurulu u ö, MÜHF-HAD, 18(3), (2012), s.100-123.

⁷ HALL, Stephen: The Persistent Spectre: Natural Law, International Order and Limits of Legal Positivism (Persistent Spectre) ö, EJIL, 12(1), (2001), s.277-281.

⁸ NEFF, Stephen: Justice among Nations, Cambridge, Harvard University, 2014, s.224.

⁹ ANGHIE, Antony: Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law, Cambridge University, 2005, s.40-41.

¹⁰ Bkz: TWISS, Travers: Two Introductory Lectures on the Science of International Law, Londra, LBG Longmans, 1856; WALKER, Thomas: The Science of International Law, Littleton, F.B. Rothman, 1893.

yapt,klar, kurallar olarak kabulü say,lmaktad,r.¹¹ Keza uluslararası, hukuk kitaplar,n,n ö retiyi aç,klayan eserlerden mevcut hukuk kurallar,n, bildiren sistemli çal, malara evrilmesi devletlerin artan diplomatik ili kilerinin daha aç,k, teknik ve ö hukukîö bilgiye gereksinim duymas,yla uyumlu olmu tur.¹² Önceki yüzy,llarda kar ,la ,lamayacak yo unlukta yeni kurumlar ihdas edilmî , teamüller tedvin edilerek yaz,l, kurallara dönü türülmü ve böylece muhtelif tart, mal, hususlar aç,kl, a kavu turulmu tur.¹³

III. 19. YÜZYIL AVRUPA ULUSLARARASI HUKUK Ö RET S N N TEMEL UNSURLARI: ULUSLAR A LES VE UYGARLIK E

Hukukî pozitivizmin öncülerinden Austin, 1832øde yay,mlanan kitab,nda, hukukun egemenin emirlerinden olu tu u ve yapt,r,mlarla tahkim edilen kurallar,n do ru anlamda pozitif hukuk say,labilece i görü ünü ileri sürmü tür.¹⁴ Uluslararası, hukuk, Austin'ın tan,m,na temel te kil eden kurallar, koyan ve üzerinde ba ka otorite bulunmayan egemeni içermedi i için pozitif hukuk olarak görülmemi tir.¹⁵ Austin'ın savlar,na kar , hukukçular ba ,ndan itibaren itirazlar,n, ortaya koymu lard,r.¹⁶ Bu ele tirilerden özellikle uluslararası, toplumu dikkate alan itiraz üzerinden mevcut çal, man,n konusuyla ba lant, kurabilir.

Austin'ın ulusal hukuk düzenlerinde dahi tan,n,p uygulanan kurallar olan teamülleri pozitif hukukun parças, görmemesi, bir eksiklik olarak nitelendirilmî tir.¹⁷ Teamüllerin pozitivist uluslararası, hukuk ö retisi aç,s,ndan as,l önemi ise ima etti i toplum fikridir. Egemen devletlerden müte ekkil uluslararası, toplum, devletler aras,ndaki ili kilerle ortaya ç,kan kurallar ve bu kurallara riyeti sa layan yapt,r,mlarla var olmaktadır.¹⁸ Küresel egemeninin yoklu unda, onun dayatmas, olmad, , hâlde, devletlerin üzerinde anla arak uyduklar, baz, normlar,n varl, ,,¹⁹ hukukun bu ili kilerdeki yerine dair yeterli kan,t olmu tur.²⁰ Böylece uluslararası, toplum, hukuku, hukuk da uluslararası, toplumu beslemektedir. Yüzy,l,n sonlar,nda, egemenlikten ziyade mü terek bilinç, uluslararası, hukukun kurucu kavram, olarak anla ,lm, t,r.²¹

Egemen devletlerden müte ekkil uluslararası, toplum dü üncesi bu topluma dahil olmaya dair k,staslar, da beraberinde getirecek ve ancak söz konusu toplumun kurallar,n, benimseyerek di er üyelerce bu topluma kabul edilen devletler üyelik artlar,n, ta ,yacakt,r.²² Uluslararası, toplumun üyelerinin kimler oldu u sorusuna verilen cevapla mevcut ba l,kta incelenecek ilk terime, yani uluslar ailesine (family of nations) ula ,lacakt,r. A a ,da yap,lacak incelemede görülecektir ki, tüm devletlerin uluslararası, topluma üye oldu u kan,s,, ancak günümüz hukukunda geçerlidir; 19. yüzy,l pozitivist hukuk ö retisinde kendili inden uluslararası, topluma üyelik söz konusu de ildir. Devletlerin uluslar ailesine üyeli i ancak o ailenin koydu u asgarî artlar olan uygarl,k e i ini (standard of civilization²³) geçmelerine ba l,d,r. Uygur uluslar ailesine üye olmayanlar, ailenin üyelerince uluslararası, hukukça düzenlenen ili kiler a ,n,n d, ,nda de erlendirileceklerdir.

¹¹ NEFF, s.225.

¹² MERAY, s.45-46.

¹³ MERAY, s.43-45,50-55.

¹⁴ AUSTIN, John: Austin: The Province of Jurisprudence Determined, W.E.Rumble (ed.), Cambridge University, 1995, s.211-12.

¹⁵ AUSTIN,s.171. Egemenin emirlerine dayal, bu görü bizzat Kelsen ve Hart gibi modern pozitivist hukukçularca ele tirilmî tir bkz: VINX, Lars: öAustin, Kelsen, and the Model of Sovereigntyö, CJLJ, 24(2), (2011), ss.473-490. Uluslararası, hukukun do as,na ve ulusal hukuk düzenlerinden farklar,na dair bkz: AKSAR, Yusuf: Teoride ve Uygulamada Uluslararası, Hukuk-I, 4.B, Ankara, Seçkin, 2017, s.29-36,42-45; SUR, Melde: Uluslararası, Hukukun Esaslar,, 7.B, stanbul, Beta, 2013, s.7-15.

¹⁶ WESTLAKE, John: Chapters on the Principles of International Law (Chapters on Principles), Cambridge, University Press, 1894, s.vi-ix.

¹⁷ OPPENHEIM, Lassa: International Law, London, LongmansGreen, 1905, s.4-5.

¹⁸ LAWRENCE, T.J.: The Principles of International Law, Boston, Heath, 1900, s.25.

¹⁹ Bu normlardan buyruk kurallar,n,n tarihsel geli imi için bkz: KARAKOÇ, rem: öUluslararası, Hukukta Emredici Kural Olgusuna Tarihsel Bir Yakla ,mö, DEÜHFD, 8(1), (2006), s.87-122.

²⁰ ANGHIE, s.45,48; HALL, öPersistent Spectreö, s.281.

²¹ KOSKENNIEMI, Gentle Civilizer, s.51.

²² ANGHIE, s.48.

²³ Bir terim olarak östandard of civilizationö kal,b, tercüme edilirken Avrupa uluslar ailesine üye olma art, olarak görülmü dikkate al,nm, t,r. Bilindi i gibi e ik kelimesi bir kap,n,n hemen önündeki alçak basama , veya bo lu u tan,mlamak için kullan,l,r. öUygur uluslar ailesinin âdeta evlerine birini kabul etmesi için geçilmesi gereken ama olan söz konusu artlar, bu evin e i ine benzetilerek özgün bir çeviri amaçlanm, t,r.

19. yüzyılda ilerlemeci dü ünce ve tarih anlayı , Avrupal, dü ünürlerin ve hukukçuların zihnine yerle mi durumdaydı.²⁴ İgili dönemde yazılan ilerlemeci dü üncenin somutla tı , eserlerde, kültürel gelişmelerine göre insan toplulukları, ana hatlarıyla, uygarlar, barbarlar ve vahiler olarak ayrılmakta²⁵ ve bu tasnif kısmen veya tamamen Avrupal, uluslararası, hukukçularca benimsenmekteydi.²⁶ Avrupal, dü ünürler arasında hı zla yayılan uygarlık fikri, ö barbarö veya ö yarı uygarö toplumları, belirli Avrupal, devletleri benimseyerek ulaşılabilecekleri, ö vah ö toplumları, nasıl ulaşılabilecekleri, gelişimi toplumsal örgütlenmeyi iaret ediyordu.²⁷

19. yüzyıl uluslararası, hukuk dü üncesinin kurucu unsurları, olarak ilerlemeci tarih anlayı , ve Avrupa tipi devlet örgütlenmesinin söz konusu ilerlemenin yönü olarak benimsenmesi sayılmaktadır.²⁸ Ayrıca, bu dönemin pozitivist ö retisinin benimsendiği de devletler ekinde ifade edilse de, aslında do al hukukçular dahi evrensellik tanımlarında ilerlemeye dayalı, uygarlık görüşünü savunmuşlardır.²⁹ Avrupa uygarlığı, insanın mükemmel örneği olarak sunuldu ve gelişimi zihniyetinin³⁰ baskını ve yerle ik olarak benimsendiğini Schmitt öyle ifade etmiştir:

Önce 1890'dan itibaren, uluslararası, hukuk kavramının özel olarak Avrupa uluslararası, hukuku anlamına geldiği hakim görüldü. Bu durum Avrupa kıtasında, bilhassa Almanya'da, izahtan varestedir. Aynı zamanda dünya genelinde de geçerlidir; diplomatlar, dilin ve kuramın genelini belirleyen kavramları insanlık, uygarlık ve ilerleme gibi evrensellik tanımlarına kavramlandırdı. Buna rağmen resmin tamamı, özünde Avrupa merkezli anlam, tır; zira insanlık denince her şeyden önce Avrupa insanlığı anlamına gelir. "Uygarlık" sadece Avrupa uygarlığı, devletleri ve ilerleme örneği olarak Avrupa uygarlığı, insanın do al gelişimidir. Bu çağın İngilizce ve Fransızca büyük eserlerinin tamamı, Avrupa merkezli uygarlık kavramını benimseyerek; uygar, yarı uygar ve barbar toplulukları ayrılmıştır.³¹

Uygarlık kavramını benimseyen uluslararası, hukuk ö retisi de insanlık, insan farklı ö uygarlık evrelerini ö dikkate alarak hukukî çözümler yapmıştır. Uluslararası, hukuk kapsamında tam hak sahibi Avrupal, devletlerden mütekkil uygar uluslar arasında tam (küllî) tanımla söz konusu olacaktır.³² Bu devletler uluslar ailesini oluşturacaktır. Ö yarı uygarö uluslarsa ancak kısmî tanımla konu olarak insanlık, hukuk hak sahibi olarak haiz olacakken, ö vah ö toplumlarsa hukukî sonucu bulunmayan, bir çeşit ahlakî tanımla konu olabileceklerdir.³³ Tam hukuk hak sahipleri, insanlık, hukuk hak sahipleri ve nihayet hak sahibi olmayanlar ekindeki ayrım, isimlendirme ve kapsam bakımından farklılıklara rağmen ilgili yüzyıl ö retisinin mutabık kaldığı tasniftir.³⁴ Kültürel anlamda Avrupal, olmayarak uluslar ailesinin dışında kalan Osmanlı, İran, Çin ve Japonya gibi devletler, yarı uygar devletler olarak sayılmaktadır.³⁵ Bu devletlerin uluslar ailesine girebilmeleri için uygarlık ekinde olarak tertip edilen standartlar, yerine getirmeleri beklenmektedir.

Avrupal, hukukçularca uygarlık ekinin bir gereklilik olarak savunulması, insanın altında Avrupal, olmayanların nasıl sömürgele tirilebileceklerine dair yegâne makul anlatım, yatmakta³⁶ ve böylece ö beyaz adam, nö küresel siyasî üstünlüğüne ve sömürgele tirme eylemlerine meşruiyet kazandırmaktadır.³⁷ Açıkça ifade etmek gerekirse, uygarlık ekinin belirli devletler uluslararası, düzenin vazgeçilmezi olarak sunulmakta, bu devletleri tanımlayan

²⁴ TARAZONA, L. Obregón: "The Civilized and the Uncivilized", in Fassbender, B./Peters, A.(ed.), Oxford Handbook of History of International Law, Oxford University, 2014, s.216.

²⁵ MORGAN, L.H.: Ancient Society, Chicago, CH. Kerr, 1877, s.3-18.

²⁶ ÖZSU, Umur: "The Ottoman Empire, the Origins of Extraterritoriality, and International Legal Theory" (Ottoman Empire, Origins), Ford, A./Hoffman, F.(ed.), Oxford Handbook of Theory of International Law, Oxford University, 2016, s.133; TZOUVALA, Konstantina: Letters of Blood and Fire: A Socio-Economic History of International Law, (Doktora Tezi), Durham University, 2016, s.36.

²⁷ TARAZONA, s.917.

²⁸ KOSKENNIEMI, Martti: "The Legacy of the Nineteenth Century", Routledge Handbook of International Law, David Armstrong (ed.), Routledge, 2008, s.142.

²⁹ PITTS, Jennifer: "Boundaries of Victorian International Law", Bell, Duncan (ed.), Victorian Visions of Global Order, Cambridge University, 2007, s.69.

³⁰ GREWE, Wilhelm: The Epochs of International Law, Berlin, DeGruyter, 2000, s.448; BOWDEN, Brett: The Empire of Civilization, University of Chicago, 2009, s.71-75.

³¹ SCHMITT, Carl: The Nomos of the Earth in the International Law of Jus Publicum Europaeum, çev. G.L. Ulmen, New York, Telos, 2006, s.228.

³² LORIMER, James: The Institutes of the Law of Nations, Edinburgh, W.B. Sons, 1883, s.101.

³³ LORIMER, s.102.

³⁴ TZOUVALA, s.36; ÖZSU, "Ottoman Empire, Origins", s.133.

³⁵ ÖZSU, "Ottoman Empire, Origins", s.125.

³⁶ KOSKENNIEMI, Gentle Civilizer, s.135.

³⁷ GREWE, s.455.

devletler haklardan mahrum bırakılarak ülkeleri sömürgele tirmeye müsait toprak addedilmekteydi. Bir kavram olarak uygarlık e i i, sömürgeciliğin âdeta entelektüel veya hukukî kılıfı olmaktadırlar.

Uluslar ailesine girmek isteyenlerin yerine getirmesi gereken şartlar, neler oldu u konusunda akademik düzeyde uzlaşmaya rastlanmamaktadır. İkinci, Gong'un 1984 tarihli monografisiyle başlanabilir. Gong, uygarlık e i ini beş ölçüt üzerinden tertip etmiştir. Ayrıca, da Tanzimat ve Islahat Fermanı, incelenirken de atıf yapılabileceğinden bu ölçütler doğrudan alınabilecektir:

1. "Uygar bir devlette yaşam, mülkiyet ve insan onuruna saygı, gibi temel haklarla özellikle yabancıların seyahat, ticaret ve inanca özgürlüğü güvence altına alınır."

2. "Uygar bir devlet, asgarî düzeyde verimli yürüyen devlet düzeni ve meşru müdafaa kapasitesine sahip örgütlenmiş siyasi bürokrasidir."

3. "Uygar bir devlet savaş hukuku dahil olmak üzere genel kabul görmüş uluslararası hukuku gözetir. Ayrıca yabancı, veya vatandaş ayrımcı, gözetmeksizin yetki alanındaki herkesin hukuken adaletle ulaşılabilir, güvence altına alacak ulusal mahkemeler ve basit, hukukî metinler (kanunlar) düzenini idame ettirir."

4. "Uygar bir devlet diplomatik iletişim ve de i imi sağlayacak yeterli ve daimî mecralar bulundurarak uluslararası sisteme katkı, sorumlulukları, yerine getirir."

5. "Uygar bir devlet genel anlamda uygar uluslararası toplumca kabul görmüş kurallara ve uygulamalara riayet eder. Bu kapsamda örnek; satı, çok e lilek ve kölelik gibi uygulamalar uygarlık d, , kabul edilemez görülür."³⁹

Öte yandan bu sayımlar desteklenmediği çalınmalar da bulunmaktadır. Koskenniemi; belirgin tutarlı bir gereklilikler listesi yapmanın mümkün olmadığını, Avrupalıların verdikleri her imtiyaza karşılık müzakere yaptıklarını, tanınan statülerin de daima *quid pro quo*⁴⁰ anlayışına dayandığını belirtmektedir.⁴¹

Nihayet, Avrupa sömürgeciliğiyle uluslararası ilişkilerin yürütülmesi arasındaki bağ, meşrulaştırılan tanınmalarla ilaveten uygarlık e i inin sosyoekonomik yönü vurgulanmaktadır. Uygarlık e i i kavramı, farklı devletler arasında hiyerarşik kurmanın yanında, Batılı olmayanların kapitalist üretim biçimine geçirilmelerini sağlayan kurumsal reform programı olarak anlaşılabilir.⁴² Yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası hukukun katkısıyla yerleşik kapitalist devletlerin inşasıyla uyumlu olarak, belirleyici hukukî yöntem olmuştur.⁴³ Nitekim Gong'un ölçütlerinin başlıca ekilde kurumsal reformu gerektiren -yani devlet örgütlenmesini kapitalist üretime uyarlayan- ölçütler olduğu görülmektedir. Avrupalı devletler, yatırımlarını, uygarlık e i inin sonucu olan kapitülasyonlarla veya eşitsiz anlaşmalarla korumakta ve geliştirdikleri hukukî kurumlar da kapitalist yatırımcıların hizmet etmektedir.⁴⁴ Böylece kapitalist üretimi benimsemiş Avrupa devlet örgütlenmesinin diğer coğrafyalara ihracıyla uygarlık e i inin entelektüel temelini uyumlu olduğu sonucuna varılmaktadır.

Bu bağlamda uygarlık e i inin bir kavram olarak belirsizlik ve sürekli de i kenlik arz ettiği düşüncesinin yerine, kavramın esnekliğinle beraber asgarî nesnel gereklilikleri içerdiği fikri öne çıkmaktadır. Ana hatlarıyla uluslararası hukuka uygun bağlayıcı taahhütler altına girebilecek yeterlilikte bir hükümete ve yabancıların [Avrupalı tacirlerin, sermayedarların] ya da amlarını, özgürlüklerini ve mülkiyet hakkını gerektiği ölçüde koruma işine sahip olmak uygarlık e i ini geçmek adını aramaktadır.⁴⁵

³⁸ Eski Hint geleneğinde kadının ölü kocasının bedenini yakladığı, ateşe yanması uygulamasıdır.

³⁹ GONG, G.W.: *The Standard of Civilization in International Society*, Oxford University, 1984, s.14-15.

⁴⁰ Bir iyilik (i) karşılığında başka bir iyiliğin yapılması anlamına gelmektedir (FELLMETH, A./HORWITZ, M.: *Guide to Latin in International Law*, Oxford University, 2009, s.240).

⁴¹ KOSKENNIEMI, *Gentle Civilization*, s.135.

⁴² TZOUVALA, s.44.

⁴³ TZOUVALA, s.47-48.

⁴⁴ GREWE, s.57.

⁴⁵ SCHWARZENBERGER, Georg: *The Standard of Civilization in International Law*, CLP, 8(1), (1955), s.220; BOWDEN, s.16.

IV. PAR S ANDLA MASİ ÇERÇEVES NDE ULUSLARARASI HUKUK VE OSMANLI MPARATORLU U

Rusyayla Osmanl, mparatorlu u aras,ndaki muharebelere Fransa, Büyük Britanya ve Sardinya Krall, ,n kat,lmas,yla iddetlenen K,r,m Sava ,, 1856da Rusya,n yenilgisiyle sonuçlanm, t,r. Ayn, y,l, sava an taraflara ilaveten Avusturya ve Prusya,n kat,l,m,yla bar, , tesis eden Paris Andla mas, imzalanm, t,r.⁴⁶ Söz konusu andla ma, dikkate de er siyasî sonuçlar,n,n yan,nda uluslararası, hukuk tarihi aç,s,ndan da bir tart, maya kap, aralam, t,r. Tart, man,n kayna ,nda Paris Andla mas,ın 7. maddesiyle birlikte Osmanl, mparatorlu uğun Avrupa kamu hukukuyla ili kisi yatmaktadır.

lgili tart, man,n oda ,nda bulunan madde⁴⁷ andla man,n resmî dili Frans,zca metnin ve ngilizce resmî tercümenin yard,m,yla sadele tirilerek öyle okunabilir:⁴⁸

ö[Âkit taraflar] Bâb,âliğin⁴⁹ Avrupa kamu hukukunun ve [Avrupa] Ahengiğin faydalar,na hissedar olmaya dâhil edildi ini ilân ederler ve ad, geçen hükümdarlar,n her biri Osmanl, mparatorlu uğun ülke bütünlü üne ve ba ,ms,zl, ,na riayet etmeyi ayr, ayr, taahhüt eder ve i bu taahhütlerin s,k, ekilde gözetilmesine mü tereken kefil olurlar; dolay,s,yla söz konusu durumu ihlal edecek herhangi bir harekete kamu menfaatine dokunur bir mesele nazar,yla bak,lacakt,r.ö⁵⁰

Çal, man,n devam,nda verilecek bilgilerin ve yap,lacak de erlendirmelerin uluslararası, hukukun tarihsel geli imindeki belirli bir döneme (19. yüzy,l,n ikinci yar,s,nda) belirli bir co rafyaya (Avrupa'da) özgü oldu u belirtilmelidir. Bu kapsamda, bask,n olarak söz konusu dönemde eser veren Avrupal, yazarlar,n veya tart, maya Avrupal,lar,n görü leri üzerinden kat,lan yazarlar,n görü leri verilecektir. Mevcut çal, man,n s,n,rlar, nedeniyle Paris Andla mas, öncesinde Osmanl, ve uluslararası, hukuk ili kine veya tart, maya dair Osmanl, devlet yöneticilerinin ve hukukçular,n,n görü lerine⁵¹ ancak at,f yap,labilmi tir. Bu nedenle *mevcut çal, man,n uluslararası, hukukun veya Türk hukuk tarihinin bütünü üzerinde gözlem yapma iddias, yoktur.*

A. Geleneksel Görü

Paris Andla mas,ın 7. maddesinde aç,kça öAvrupa kamu hukukuö lafz,n,n kullan,lmas,, pek çok yazar, bu maddeyi Avrupa d, ,nda görülen bir devletin Avrupa hukuku içerisine al,nmas, biçiminde yorumlamaya itmi tir. Tarihsel olarak farklı, bir öuygarlı, aö ait olan ve Hristiyan olmayan bir devletin Avrupa uluslararası, hukukuna dâhil edilmesi söz konusu olmu

⁴⁶ BEYD LL , Kemal: öParis Antla mas,ö, TDV slâm Ansiklopedisi, C.34, stanbul, 1991, s.169-172.

⁴⁷ Maddenin orijinal Türkçe metni öyledir: öHa metlû Fransa mparatoru ve Ha metlû Avusturya mparatoru ve Ha metli Gran Britanya ve rlanda K,raliçesi ve Padi ah, ve Ha metlû Prusya K,ral, ve Padi ah, ve Ha metlû Bütün Rusyalar mparatoru ve Ha metlû Sardinya K,ral, ve Padi ah, hazarat-, Saltanat-, seniyeinin Avrupa hukuk-, umumiyesi ve cemiyeti menafiinden hissedar olma a dâhil oldu unu ilân iderler ve hükümdaran-, mü arünileyhimin her birisi ayr, ayr, memelik-i saltanat-, seniyeinin tamamıyetile istiklâl-i âlisine riayet itme e teahhüd ider ve i bu teahhüdlerinin tamam-i icras,na mü tereken mütekeffil olurlar binaberin bunu ihlâlî mucib olacak her bir harekete menfeat-, umumiyeeye dokunur bir mesele nazar, ile bak,lacakt,rö. [ER M, Nihat: Devletleraras, Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C.1, Ankara, AÜHFY,1953, s.345 (Eserden do rudan al,nt, yap,lm, , kelimeler de i tirilmemi tir.)].

⁴⁸ Frans,zca orijinal metin için bkz: NORADOUNGHIAN, Gabriel: Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman, F.Pichon, 1902, s.70-79; ngilizce tercüme için bkz: HERTSLET, Edward: The Map of Europe by Treaty, Londra, Butterworths, 1875, C.2, s.1250-65.

⁴⁹ Türkçe orijinal metinde ayr,m yap,lmam, sa da, maddenin Frans,zca metninde ilk olarak Bâb,âli anlam,na gelen *Sublime Porte* lafz, kullan,lm, , ikinci olaraksa Osmanl, mparatorlu u lafz, kullan,lm, t,r ve bu durum çeviride gözetilmi tir. Özellikle 19. yüzy,la gelindi inde, Bâb,âliğin Bat,da Osmanl, hükümeti anlam,nda kullan,ld, , bilgisi , , ,nda çal, man,n ba l, ,n,n belirlenirken bu nüanstan ilham al,nm, t,r. (P RL , Mehmet: öBâb,âliö, TDV slâm Ansiklopedisi, 1991, C.4, s.378).

⁵⁰ Orijinal metinde geçen öAvrupa cemiyetiö yerine öAvrupa Ahengiö yaz,lmas,nda ve ömemalik-i saltanat-, seniyeinin tamamıyetile istiklâl-i âlisineö k,s,m,n,n öülke bütünlü üne ve ba ,ms,zl, ,naö olarak sadele tirilmesinde Frans,zca metinden yararlan,lm, t,r. Yine ömenfeat-, umumiyeö tamlamas, da öhukuk-, umumiyeö tamlamas,ndaki esas gözetilerek kamu menfaati olarak sadele tirilmi tir fakat Frans,zca metinde hukuk-, umumiyeinin ödroit publicö, menfaat-, umumiyeinin ise ödântérêt généralö olarak geçmek suretiyle farklı,l,k arz etti ini belirtilmelidir. (NORADOUNGHIAN, s.73-74).

⁵¹ Bkz: ÖZSU, Umut: öOttoman International Lawö, JOTSA, 3(2), (2016), s.369-376; ARAL, Berdal: öThe Ottoman -Schoolö of International Law as Featured in Textbooksö, JHIL, 18(1), (2016), s.70-97; ARAL, Berdal: öAn Inquiry into the Turkish 'School' of International Lawö, EJIL, 16(4), (2005), s.772-775; KÜTÜKÇÜ, M.Akif, öOsmanl,da slâm Devletler Hukukundan Bat,l, Devletler Hukuku Anlay, ,na: eybaniğin Es-Siyerâil-Kebirânden Ottokarın Hukuk-, Milelineö, SÜHFD, 12(1-2), (2004), s.187-201; FUJINAMI, Nobuyoshi: öThe First Ottoman History of International Lawö, Turcica, C.48, (2017), ss.245-270; CAN, Lâle/LOW, Michael Christopher: öThe -Subjectsö of Ottoman International Lawö, JOTSA, 3(2), (2016), ss.223-234.

ve Paris Andla mas,ıyla norm düzeyinde törenselle bir tan,ma gerçekte mi tir. Böylece Avrupal, devletlere özgü olan bölgesel uluslararası, hukukun co rafî s,n,rılar, ortadan kalkmaya ba lam, ve evrensel menin önü aç,lm, t,r.

Paris Andla mas,ın, Osmanlı,ın, Avrupa uluslar ailesine kabulünün vesikas, olarak gören bu görü e, özellikle 19. yüzy,ı geç dönem hukukçular,n,n eserlerinde rastlan,lmaktad,r. Söz konusu dönemde yazan Alman hukukçu akademisyen Heffterın çal, malar, ilgili konuda ilk örnek olarak verilebilir. Andla madan henüz bir y,ı önce Osmanlı,ıyla Avrupal, devletler aras,ndaki ili kilerin öhakö düzeyinde de il siyasî artlar,n uygunlu u ölçüsünde uluslararası, hukuka tâbi oldu unu belirten Heffter, kitab,n,n 1866 bask,s,nda Osmanlı, mparatorlu uğunun Avrupal, devletler aras,na dâhil edildi ini kabul etmi tir.⁵²

19. yüzy,ı,n etkili hukukçular,ndan Bluntschli öHer ne kadar yüzy,ıllard,r Osmanlı,ıyla andla malar yap,ılagelmi se de, ancak 1856 Paris Kongresiönde Osmanlı, Avrupa uluslar toplulu una kabul edilmi tir ve bu durum ayn, zamanda uluslararası, hukukun evrensel karakterinin tan,nmas,na hizmet etmektedirö yazarak geleneksel görü ü özetlemi tir.⁵³ Devam,ndaysa bu tarihten itibaren uluslararası, hukukun s,n,rılar,n,n Hristiyanlık s,n,rılar,yla bir olmad, ,n, ifade etmi tir.⁵⁴

ngiliz hukukçu Twiss 1884öte yay,mlanan kitab,nda Paris Andla mas,ın,n 7. maddesini al,nt,layarak Osmanlı,ın ilgili andla maya taraf olarak kendini Avrupa uluslararası, hukukuyla ba lad, ,n,n dü ünülebilece ini yazm, t,r.⁵⁵ Bir di er ngiliz hukukçu Hall, ayn, y,ı yay,mlanan kitab,nda, Osmanlı,ın hariç tutuldu u hukukun içine Paris Andla mas,ıyla al,nd, ,n, belirtmi tir.⁵⁶ Nihayet, kitab,n,n günümüzde hâlâ yeni bask,lar, yap,lan ve dönemin en tan,nm, yazarlar,ndan Oppenheim, 1905 bask,s,nda Osmanlı,ın Paris Andla mas,ında kabulüyle öuluslararası, hukukun Hristiyan devletler aras, hukuk olmaktan ç,kt, ,n,ö yazm, t,r.⁵⁷

ngiliz hukukçu Robert Phillimore, Paris Andla mas,ından önce de Osmanlı,ın genel uluslararası, hukukun ilkelerinin yan,nda Avrupa devletleri aras,ndaki kurallara da tâbi oldu unun de erlendirildi ini yazmaktad,r.⁵⁸ Nitekim andla madan sonra 1871öde yay,mlanan kitab,n,n ikinci bask,s,nda, Osmanlı,ın öresmen, tüm üpheleri ortadan kald,racak ekildeö devletler ailesine kabul edildi ini ve hatta bu suretle Hristiyan topluluklar,n pozitif hukukunu olu turan teamüllerle de ba land, ,n, ifade etmektedir.⁵⁹

Buraya kadar al,nt,lanan veya at,f yap,lan yazarlar, ifade edildi i gibi, 19 yüzy,ı,n son birkaç on y,ı,nda eserler veren hukukçular,d,r. Fakat ayn, görü , günümüzde de farklı, akademik formlarda benimsenmektedir. Konu, Max Planck Uluslararası, Kamu Hukuku Ansiklopesiönde 19. yüzy,ı,n genel geli meleri çerçevesinde de erlendirilmi tir. Buna göre, Osmanlı,ın Avrupa hukuk toplulu uyla ili kisinin izlerini 1829 Edirne Andla mas,ına kadar sürebilmek mümkündür ve 1833 Hünkâr skelesi Andla mas,, Türk Bo azlar,ından geçi i, Avrupa güç dengesinin en önemli konular,ndan biri yapm, t,r.⁶⁰ Büyük Güçleriönin tamam,n,n taraf oldu u 1841 Londra Bo azlar Sözle mesiöyle, Türk Bo azlar,, tüm sava gemilerine kapat,lm, ve bu dengenin korunmas, için Osmanlı, mparatorlu uğun varlı, ,n,n vurgulanmas, *de facto* tan,ma içermi tir.⁶¹ İlgili ansiklopedi maddesindeki k,s,m öyledir: öÖnceleri uluslararası, hukuk toplulu unun üyesi olmayan ve üye olmas, da hedeflenmeyen devlet benzeri bir yap,, böylece uluslararası, hukukta haklara ve görevlere sahip olmu tur.ö⁶² Osmanlı,ın tan,nmas, konusunda 19. yüzy,ı,da ba layan bir süreci i aret eden yazar, Londra Bo azlar Sözle mesiöni *de facto* tan,ma kabul ederken, Paris Andla mas,ın, *de jure* tan,ma olarak görmektedir.⁶³

mparatorlu un çok tarafı, bir andla man,n haz,rılan, ,na ilk kez Paris Kongresiöyle

⁵² WOOD, H. McKinnon: öThe Treaty of Paris and Turkey's Status in International Lawö, AJIL, 37(2), (1943), s.273-74.

⁵³ Bluntschli, Das moderne Völkerrecht der civilisierten Staaten als Rechtsbuch dargestellt (1868), s.55-57öden aktaran Alexander ORAKHELASHVILI, öThe Idea of European International Lawö, EJIL, 17(2), (2006), s.322.

⁵⁴ ORAKHELASHVILI, s.322.

⁵⁵ TWISS, Travers: The Law of Nations Considered as Independent Political Communities, Second Edition, Oxford, Clarendon, 1884, s.91.

⁵⁶ HALL, W. Edward: A Treatise on International Law (Treatise), Clarendon, 1884, s.52 dipnot.

⁵⁷ OPPENHEIM, s.32-33.

⁵⁸ PHILLIMORE, Robert: Commentaries upon International Law, Philadelphia, T.J.W. Johnson, 1854, s.101.

⁵⁹ PHILLIMORE, Robert: Commentaries upon International Law, Second Edition, London, Butterworth, 1871, s.xiv.

⁶⁰ SCUPIN, H. Ulrich: öHistory of International Law, 1815 to World War Iö, MPEPIL, par.19, <http://opil.ouplaw.com/home/epil>, (14.11.2016).

⁶¹ SCUPIN, par.19.

⁶² SCUPIN, par.28.

⁶³ SCUPIN, par.33.

kat,imas, ve bu tarihten itibaren Lahey Bar, Konferanslar, gibi uluslararası, hukuku tedvin eden veya olu turan di er faaliyetlere dâhil olmas,, Paris Andla mas,ın,n dönüm noktas, oldu u yönündeki görü ün uygulamadaki deste i olarak sunulmaktadır.⁶⁴

B. Ele tırel Okuma

Geleneksel görü ün aksine kimi yazarlar Paris Andla mas,ın,n ilgili maddesinin bir kö e ta , olarak yorumlanmas, e ilimini benimsememektedirler. Söz konusu maddenin Avrupa'daki güç dengesiyle yak,ndan irtibat, bulundu unu ve ancak siyasî amaçlar ta ,yan eklı bir tasarruf olarak nitelendirilebilece ini dü ünmemektedirler.

Paris Andla mas,ından yirmi y,l sonra bile Osmanl,ın,n tam hukuk ki ili ine uygun olup olmad, ,n,n Uluslararası, Hukuk Enstitüsünde⁶⁵ tart, ld, , bildirilmektedir.⁶⁶ Enstitüün kurucular,ndan Lorimer, Paris Andla mas,ıyla tezahür eden durumu saçmal,k olarak nitelendirerek bu hatadan dönülerek Osmanl,ıy, uygarla t,rma görevini yerine getirmek için stanbulun ele geçirilmesini önermi tir.⁶⁷ Irkç,l, a varan tutumunu geleneksel görü ü teyit edersesine öyle belirtmektedir: öí Türkler konusunda biz [Avrupal,lar], görevlerini yerine getirme kabiliyeti olmad, , ortaya ç,kan ve muhtemelen insanl, n ilerici ,rkler,ndan bile say,lamayacak barbarlara uygarl,k haklar,n, tan,mak gibi ac, bir tecrübe ya ad,k.ö⁶⁸ Lorimerın ba ,n, çekti i akademisyenlerin çal, malar,, dönemin ö ark Meselesiö anlat,lar,yla yo rularak Osmanl, mparatorlu unun uluslar ailesinin üyesi olmad, , dü üncesinin peki mesini sa lam, ve 1880'di y,llardan itibaren hem uluslararası, hukukçular hem de Avrupal, siyasetçiler gözünde Osmanl,, Avrupa vesayetinde addedilmeye ba lanm, t,r.⁶⁹

Yirminci yüzy,l,n ortalar,na gelindi indeyse ilgili andla ma maddesine göre Osmanl, mparatorlu unun hukukî durumunu inceleyen yazarlar,n geleneksel görü ten keskin ekilde ayr, m, lard,r. Bu dönemki çal, malar aras,nda en çok at,f yap,lan makalelerden birinde yazar, söz konusu andla ma hükmünün tan,ma olarak görülemeyece i, Osmanl,ın,n ancak bölgesel güç dengesini sürdürebilmek maksad,yla Avrupa Ahenginin faydalar,na yine andla malar ekseninde dâhil edildi i sonucuna varmaktadır.⁷⁰

Uygarl,k e i i konusundaki yegâne monografinin yazar, Gong da, ilgili kitab,nda ayn, kanaattedir. Görü ünü temellendirirken üyelik ölçütü olarak uygarl,k e i inin kavram itibar,yla ancak 19. yüzy,l,n sonunda ortaya ç,kt, ,n, hat,rılarak yüzy,l,n ortalar,nda gerçekte en Paris Andla mas,ın,n ayr, t, ,n, ifade etmektedir.⁷¹ Osmanl,ın,n üyeli ine Avrupa'da güç dengesini muhafaza etmek ad,na Rusyaın,n yay,lmac, politikalar,na kar , geli tirilmi geçici bir durum gözüyle bakmaktadır.⁷² Söz konusu ç,kar,m, Paris Andla mas,ın,n 8. ve 9. maddelerinin de göz önünde tutulmas,yla savunulmaktadır. Andla man,n 8. maddesi, Osmanl,ıyla âkit taraflar aras,nda ortaya ç,kacak bir uyu mazl, n öncelikle zorunlu arabuluculu a müracaatla çözümlenmesini düzenlemektedir.⁷³ 9. maddeyse Islahat Ferman,ın,n taraflara bildirilmesini ve ferman,n herhangi bir ekilde Osmanl, mparatorlu unun iç i lerine kar, ma biçiminde okunamayaca ,n, hüküm alt,na almaktadır.⁷⁴ Âkit devletlerinin Paris Andla mas,ıyla Rusyaın,n iç i lerine müdahalesine kar , imparatorlu un toprak bütünlü ünü muhafaza ederek bölgedeki güç dengesini koruyacak bir çerçeve kurma niyetinde olduklar, belirtilmektedir.⁷⁵ Andla man,n 8. ve 9. maddelerinin bu çerçevenin omurgas,n, te kil etti i, 7. maddenin bu çerçevenin ön art, olarak tasarland, , ve Osmanl,ın,n statüsünde köklü de i iklik amac, gütmegi i ileri

⁶⁴ PAZARCI, Hüseyin: Uluslararası, Hukuk Dersleri I. Kitap, 8.B, Ankara, Turhan, 1999, s.69.

⁶⁵ 1873'te uluslararası, hukukun geli imine katkı bulunmak maksad,yla kurulan ve bu çerçevede pek çok çal, ma yürüterek yay,mlayan kurumdur. Bilimsel yetkinli iyle kabul görmü tür ve günümüzde sayg,n uluslararası, hukukçular üyedir. (MUNCH, Fritz: öInstitut de Droit Internationalö, EPIL, R. Berndhart (ed.), V.9, ss.172-179.)

⁶⁶ PITTS, s.72,75.

⁶⁷ PITTS, s.73-74.

⁶⁸ LORIMER, s.102.

⁶⁹ RODOGNO, Davide:öEuropean Legal Doctrines on Intervention and the Status of the Ottoman Empire within the Family of NationsöThroughout the Nineteenth Centuryö, JHIL, 18(1), (2016), s.33-34.

⁷⁰ WOOD, s.274.

⁷¹ GONG, s.106-7.

⁷² GONG, s.106-7.

⁷³ Madde metni için: ER M, s.346.

⁷⁴ Madde metni için: ER M, s.346.

⁷⁵ YASUAKI, Onuma: öWhen Was the Law of International Society Bornö, JHIL, 2(1), (2000), s.37; SCHIEDER s.377-378.

sürülmektedir.⁷⁶

C. Bütünleyici Yorum

Osmanlı, imparatorluğunun Paris Andlaşması, sonrasında statüsüne dair görüşlerden sonuncusu olarak konuyu tarihsel bütünlük içinde değerlendirilenler sayılabilir. İmparatorluk ve Avrupa devletleri arasında geçmişi yüzyıllar, bulan andlaşma ili kisini vurgulayan bu görüş, diplomatik ve andlaşma ili kilerinin varlığı, taraflar arasında karşılaştırmalı esaslı dayanan ortak bir hukuk düzenine aidiyet biçiminde yorumlanmasında, gerektiğini ileri sürmektedir. Taraflar arasında anlayış birliğinin 18. yüzyıla kadar götürülebileceği, hatta karşılaştırmalı kilerde genel uluslararası hukukun yüzyıllardır uygulanageldiğinin savunulabileceği belirtilmektedir.⁷⁷ 19. yüzyıl hukuk öğretisinin temel aldığı, mevcut tartışılma açısından en az destek gören yorum olan bu görüş, Paris Andlaşması, madde 7'ye yüklenen Osmanlıya uluslararası hukuk topluluğunda üyelik tanıdığı, biçimindeki anlamın yüzyıllardır uygulanagelen gerçekliği yansıtmadığını savunmaktadır.⁷⁸

Tartışılma, tarihsel bütünü içinde yorumlayanlar, gayrimüslimlerle ili kileri düzenleyen klasik İslam devletler hukuku kurallarıyla⁷⁹ Osmanlı uygulamalarında esnetilmesi veya deiktirilmesiyle⁸⁰ savları, temellendirmektedirler. Osmanlı imparatorluğunda Avrupa'da geçerli teamül hukukunu benimsediği örnekler sayılarak karşılaştırmalı kilerin karakterine dikkat çekilmektedir. İmparatorluk çok taraflı müzakereler yapmış, gayrimüslimlerle ittifaklar kurmuş ve nihayet fiillerinin me ruiyetini kanıtlamak için Avrupa'da benimsendiği ekliyle uluslararası hukuk⁸¹ kavramları ve terimlerini kullanmıştır.⁸² Nitekim dile getirilen gelişmeler sonucunda, Osmanlı yüzyıllar boyunca Avrupa'da güç dengesinin ve Avrupa siyasî tarihinin önemli bir parçası olmuştur. Ortak teamüller ve andlaşma ili kileri gözetildiğinde, Paris Andlaşması, Osmanlı Avrupa uluslararası hukukuna katılmış, önemli bir ağıma olarak değerlendirilebileceği fakat bu ilkinin bağlamında, olarak düşünülmesinin hatalı olacağı sonucuna varılmaktadır.⁸³

V. HUKUK Ö RETİSİ, UYGULAMASI VE SİYASET LERİNİN KİSİSEL YERİNDE BİR ANDLAŞMA MADDESİ

Mevcut bağlam boyunca yukarıda özetlenen görüşler değerlendirilecektir.

A. Öğretinin deolojisi?

Sayıla, bir değerlendirme için öncelikle uluslararası hukuk öğretisinin tarihiyle bizzat uluslararası hukuk tarihinin karşılaştırılması, gerektiğini vurgulanmalıdır.⁸⁴ İlk durumda farklı yazarların hukukun ne olduğunu dair görüşleri, ikinci durumdaysa uygulanan ve gerçekte tiklerinde üphe bulunmayan vakıalar tarihi söz konusudur. Hukuk uygulaması, anlamlandırılarak kuramsal tutarlılık kazandırmak için öğretilere olan ihtiyaç açıklar. Fakat belirli bir dönemde ferden veya mütereken yazarların farklı ideolojik yönelimlerinin hatta önyargıların eserlerine etki edebileceği akıldatılmalıdır. Bu kapsamda hukuk öğretisi, siyasî tarih, içinde uygulama gözetilerek incelenmelidir.

Açıklanmaya çalışıldığı gibi, 19. yüzyıl pozitivist hukuk öğretisi, evrensel uluslararası

⁷⁶ YASUAKI, s.37.

⁷⁷ HUREWITZ, J.C.: *Öttoman Diplomacy and the European State System*, MEJ, 15(2), (1961), s.151-52.

⁷⁸ A.H. Smith, *Great Britain and the Law of Nations* (1932), s.16'dan aktaran YASUAKI, s.36.

⁷⁹ İslam devletler hukukunda gayrimüslimlerle ili kiler konusunda farklı görüşler için bkz: C N, Halil/AKGÜNDÜZ, Ahmed: *Türk Hukuk Tarihi, Osmanlı Ara tırmaları*, İstanbul, 2011, s.410-420; EK NC, Bu ra: Osmanlı Hukuku, 3.B, İstanbul, 2014, s.298-300; ÜÇÖK, Co kun/MUMCU, Ahmet/BOZKURT, Gülnihal: *Türk Hukuk Tarihi*, 18.B, Turhan, Ankara, 2016, s.86-88.

⁸⁰ PALABIYIK, M. Serdar: *ÖThe Emergence of the Idea of International Law in the Ottoman Empire before the Treaty of Paris (1856)*, MES, 50(2), (2014), s.237-238. Bu görüş tartışılma, dır. Tartışılma için önceki dipnotta belirtilen kaynaklara bakınız.

⁸¹ Bu ifade uluslararası hukukun tarihî gelişiminde muhtemel etkileimleri dılamamaktadır. Avrupa'da gelişen uluslararası hukuk düşünncesine İslam hukuku kaynakları etkisi üzerine bkz: BOISARD, Marcel: *ÖOn the Probable Influence of İslam on Western Public and International Law*, IJMES, 11(4), (1980), ss.429-50; TELKENAROLU, M. Rahmi, *ÖMuhammed b.el-Hasen e - eybânî ve Hugo Grotius'un Devletler Hukukuna Etkileri*, HAD, 3(5), (2005), ss.67-93.

⁸² PALABIYIK, s.239-40.

⁸³ PALABIYIK, s.247.

⁸⁴ MÄLKSOO, Lauri: *ÖInternational Law between Universality and Regional Fragmentation: The Historical Case of Russia*, in A. Orakhelashvili (ed.), *Research Handbook on Theory and History of International Law*, Cheltenham, 2011, s.461.

toplumun ortaya ç,k, n,, asgarî artlar olarak tan,mlanan uygarlık e i ini a an Avrupal, olmayan devletlerin uluslar ailesine kabulü üzerinden izah etmektedir.⁸⁵ fade edilen üyelik öanlat,s,n,ö hukuk tarihiyle ne ölçüde örtü tü ü mevcut ba l, n ilk sorusudur. Uygarlık e i inin gerçek (pozitif?) bir hukuk kurumu mu yoksa ö retinin aray, n,n sonucu mu oldu u ara t,r,larak incelemeye ba lanacaktır.

20. yüzyıl uluslararası, hukuk kuram,, 19. yüzyıl pozitivist ö retisini modernle tiren, yeniden kuran hatta bazen reddeden yenilikçi bir bak, ta r.⁸⁶ 20. yüzyılda, önceki yüzyıl, n ö retisini sorgulamaya 17. ve 18. yüzyıl devlet uygulamalar, n, incelemekle ba lanm, t,r. Bu yüzyıllarda Do u Hint co rafyas, ba ta olmak üzere farklı bölgelerde Avrupal, devletlerle Avrupal, olmayanlar aras,ndaki ili kiler kar ,l,kl,l,k esas,nda kurulmu tur ve geleneksel görü ün Avrupal,lara münhas,r gördü ü uluslararası, hukuk alan, varsay,m, bu dönemdeki devlet uygulamalar,yla çeli mektedir.⁸⁷ Hâkezâ 19. yüzyıl devlet uygulamalar, dikkate al,narak geleneksel görü ün kat, ve Avrupa merkezli aç,klamalar, ele tirilmi tir. İlgili dönem hukuk uygulamas,n,n Avrupal, devletlere özgü olmad, , ve yüzyıl, n geç dönem uluslararası, hukuk ö retisinin etkisinin a r, ya kaç, lmadan incelenmesi gerekti i ifade edilmi tir.⁸⁸ Zira önceki yüzyıllar, n aksine, pozitivist ö reti, tarihsel verileri kendi kurgusuna uygun ekilde eleyerek, yeni ve belirli bir co rafyaya özgü hukuk düzenini in a etmi tir.⁸⁹

Uygarlık e i i temelli ayr,m,n sonucunda yar, uygar olarak nitelendirilen devletlerin egemen kabul edilseler bile uluslararası, hukuk ki ili ine sahip olmad,klar, benimsenmi tir. Bu surette ilgili uluslar, n kar ,l,kl, hukukî ili kileri idame ettirebilecek yetenekten yoksun oldu u savunularak uluslararası, hukukun Avrupal, olmayan uluslara kar , bir bak,ma ideolojik silah gibi kullan,ld, , bildirilmi tir.⁹⁰

19. yüzyıl uluslararası, hukuk ö retisine dair a a ,daki al,nt,, bu ba l,k boyunca yap,lan de erlendirmelerin özeti gibidir:

ÖHer ne kadar pozitivistler olarak kendi normatif projelerinin bulunmad, n,, aksine bilimsel verilerin ve uluslararası, toplumun gerçek uygulamalar,n,n kaydedicileri olduklar, n, iddia etseler de, gerek d, lay,c, Avrupa uluslararası, hukuk anlay, n,n gerekse Avrupa, n di er devlet ve toplumlara kar , hukukî ve siyasî yükümlülüklerine ili kin d, lay,c, anlay, n olu umuna pek çok yoldan katkı sunmu lard,r. Uluslararası, tan,maya dair delillere seçici yakla m, lard,r. Örne in; Avrupal, olmayanlarla Avrupal,lar, n uzun süredir andla ma ili kileri içinde bulunduklar, n, ikrar etmelerine ra men birço u ilgili ili ki biçimlerini dikkate almayarak do ru anla ,lm, uluslararası, hukukun d, nda kabul etmi lerdir.⁹¹

B. Yüksek Siyaset ve Hukuk

Gelinen a amada 19. yüzyıl uluslararası, hukuk teorisine dair yukarıda ula ,lan sonuçlar, n Paris Andla mas, aç,s,ndan de erlendirmelidir. Paris Andla mas, ö retinin ürünü olmay,p do rudan pozitif hukukun bir parças,d,r. Bu kapsamda andla man, n 7. maddesinde geçen öAvrupa kamu hukuku ve Avrupa Ahengiö kavramlar, n,n içeri i incelenmelidir.

Özellikle ilgili maddede geçen öAvrupa kamu hukukuö kavram, n,n hangi anlamda kullan,ld, , belirlenmelidir. Yak, n tarihli bir çal, mada Avrupa kamu hukukunun ayr, bir hukuk düzeni anlam, na gelmedi i; Rusya, n, Japonya, n ve Habe istan, n dahil edilmesi örnekleri incelendi inde hukukî aç,kl, a sahip, tutarlı, ko ullar, n gözetilmedi i belirtilmektedir.⁹² Yeterince siyasî veya askerî güce sahip olan devletlerin Avrupa kamu hukukuna zorla girebildikleri ve bu sebeple uygar uluslar, n hukukundan de il, güçlü uluslar, n hukukundan bahsedilebilece i yaz, lm, t,r.⁹³ Avrupa kamu hukukunun mizac, n, tart, mak mevcut çal, man, n kapsam, n, a t, ,ndan sadece böyle bir görü ün varlı, n, bildirmekle yetinilecektir. Bunun yerine geleneksel görü ün eksikli i veya tutarsızlı, , üzerine yo unla ,lacaktır. Böylece Avrupa kamu

⁸⁵ BULL, Hedley: öThe Emergence of a Universal International Societyö, H. Bull/A. Watson (ed.), Expansion of International Society, Oxford, Clarendon, 1984, s.123.

⁸⁶ KENNEDY, David: öInternational Law and the Nineteenth Centuryö, NJIL, 65(3), (1996), s.394.

⁸⁷ BULL, s.23.

⁸⁸ BROWNLIE, Ian öThe Expansion of International Society: The Consequences for the Law of Nationsö, in H. Bull/A. Watson (ed.), Expansion of International Society, Oxford, Clarendon, 1984, s.363.

⁸⁹ ALEXANDROWICZ, C.H.: öEmpirical and Doctrinal Positivism in International Lawö, BYIL, 47(1), (1976), s.288-89.

⁹⁰ MÄLKSOO, s.462.

⁹¹ PITTS s.81.

⁹² ORAKHELASHVILI, s.337.

⁹³ ORAKHELASHVILI, s.337.

hukukunun en az,ndan Osmanl,øya bakan yüzü aç,s,ndan sonuçlara ula ,lacakt,r. ki konu dikkate de erdir: İlk olarak Paris Andla mas,onda düzenlenen Osmanl, toprak bütünlü üne sayg, ve iç i lerine kar, mama taahhütlerine neden sad,k kal,nmam, t,r? kinci olaraksa, Osmanl,, uluslar ailesinin e it bir üyesi olarak kabul edildiyse kapitülasyonlar neden kald,r,lmam, t,r?

Andla man,n 7. maddesinde düzenlenen Osmanl,ø,n ba ,ms,zl, ,na ve ülkesel bütünlü üne sayg, taahhüdü gözetilmedi i gibi, 9. maddede düzenlenen iç i lerine kar, mama güvencesi de gözetilmemi tir. Andla man,n yürürlü ü sonras,ndaki pek çok geli meyle kan,tlanabilecek söz konusu tespit, bu çal, mada iki örnek olay üzerinden incelenecektir. Fakat 93 Harbiøne giden süreçte ve sonras,nda benzer nitelikte kullan,labilecek pek çok veri bulabilmek mümkündür. ncelenecek ilk örnek, am Olaylar,onda Paris Andla mas, taraflar,n,n tutumudur. am Olaylar,onda, aslen, Lübnanødaki Dürzî nüfusla Hristiyan Marunî nüfus aras,nda ba layan çat, malar, amø s,çrayarak Müslüman ve Hristiyan nüfus çat, mas,na dönmü ve her iki hadisede on binin üzerinde Hristiyan hayat,n, kaybetmi tir.⁹⁴ Osmanl, yetkililerinin olaylar, yat, t,rmada gecikmesi sonucu, ba ,n, Fransaø,n, çekti i Avrupa devletlerinin bask,lar,yla bölgeye asker ç,kar,lmam,na raz, olunmu tur.⁹⁵ 1861øde Büyük Britanya, Fransa, Prusya, Avusturya, talya, Rusya ve Osmanl, temsilcilerinden müte ekkil konferans,n haz,rlad, , Cebel-i Lübnan Nizamnamesi ç,kar,lm, t,r. Hristiyan nüfusu korumay, amaçlayan Avrupa müdahalesi sonucunda, özerk yönetimleri azalt,p merkezî otoriteyi güçlendirmeye çal, an Osmanl,, yeni bir özerk bölge olarak Lübnan Mutasarr,fl, ,ø,n, tesisine r,za göstermek durumunda kalm, t,r.⁹⁶ Paris Andla mas,ø,n, üzerinden henüz be y,l geçmi ken âkit taraflar Osmanl, ülkesine, devlet yönetimine ve devlet te kilat,na müdahale etmi tir.

kinci örneğe Giritø'n Osmanl, yönetiminden ç,kar,lmam,d,r. Paris Andla mas, sonras,nda önceleri Osmanl, yan,nda tav,r sergileyen âkit Büyük Güçler, yüzy,l,n sonlar,na do ru tutumlar,n, de i tirmi tir. Osmanl,, 1897 Osmanl,-Yunan Sava ,ø,n, kazanmas,na ra men andla maya taraf øBüyük Güçlerin müdahalesiyle, Girit, önce özerk bölge yap,lm, , ard,ndan tüm Osmanl, askerî varl, , adadan uzakla t,r,larak fiilen Osmanl, yönetiminden ç,kar,lm, t,r.⁹⁷ Burada sadece ana hatlar,yla konu edilen bu müdahaleler için söz konusu yüzy,lda Avrupal, hukukçular pek çok tart, ma yürütmü ve me rula t,r,c, hukukî neden olarak insanc,l müdahale kavram,n, ileri sürmü lerdir.⁹⁸ am Olaylar,ø,n, yan, s,ra, yüzy,l,n ba lar,ndaki Rum syan, ve yüzy,l,n ikinci yar,s,nda Giritø'n ba ,ms,zla mas, sürecindeki müdahaleler, insanc,l müdahalenin ilk örnekleri olarak ifade edilmektedir.⁹⁹ Nihâî olarak, Osmanl, ülkesine müdahalelerin Paris Andla mas,øna ayk,r, oldu unu ve bu ayk,r,l, , hukuken me rula t,ran görü lerinse günümüzde dahi devam eden bir tart, man,n¹⁰⁰ parças, oldu unu söylenebilecektir.

Geleneksel görü ün tutars,zl, ,n,n ikinci göstergesiye kapitülasyonlar,n devam etmesidir. Kapitülasyonlara, devletin uluslararası, ili kilerindeki rolü ve devlet yönetimindeki etkisi itibar,yla bak,ld, ,nda; ekonomik, sosyolojik ve siyasî yönleriyle geni bir kapsam, bulunmaktadır. Kapitülasyonlar, bu bölümde, çal, man,n s,n,rlar, nedeniyle, sadece uygarl,k e i yle ba lant,l, belirli yönleriyle ve 19. yüzy,l,n ikinci yar,s,nda uyguland, , ekliyle i lenecektir. Belirtmek gerekir ki, kapitülasyonlar, gerek ortaya ç,k, , ve tarihsel geli imi gerekse i leyi i itibar,yla burada i lenecek halinden çok daha karma ,k bir ba l,kt,r.¹⁰¹ Yukar,da an,ld, , gibi, uygar görülmek için say,lan hususlar,n ba ,nda yabanc,lar,n ilgili devletteki ya am ve mülkiyet gibi haklar,n,n güvence alt,na al,nmas, ve bu güvenceyi muhafaza edecek adalet bürokrasisinin kurulmas, gelmektedir. Oysaki 19. yüzy,la gelindi inde, kapitülasyonlar, belirli bir k,sm, itibar,yla Osmanl, ülkesindeki Avrupal,lar,n Osmanl, yetki alan,n,n d, ,nda kalarak uyruklu unda bulunduklar, devletin yetkisine tâbi olmalar,n, sa layan ayr,cal,klar biçiminde

⁹⁴ BAKTIAYA, Adil: ø19. Yüzy,l Suriyesinde H,ristiyan-Müslüman li kilerinde De i im 1860 am Olaylar,ø, Ü FM, 58(2), (2011), s.26.

⁹⁵ CHESTERMAN, Simon: Just War or Just Peace?, Oxford University, 2002, s.31.

⁹⁶ BAKTIAYA, s.26-27.

⁹⁷ KARAL, E.Ziya: Osmanl, Tarihi, C.IX, Ankara, TTKY, 1999, s.231-33.

⁹⁸ RODOGNO, Davide: Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire, Princeton University, 2011, s.36-62; REÇBER, Sercan: nsanc,l Müdahale ve Koruma Sorumlulu u, On ki Levha, stanbul, 2016, s.19-28.

⁹⁹ RODOGNO, Against Massacre, s.63-140, 212-228.

¹⁰⁰ Tart, ma için bkz: REÇBER, s.74-107.

¹⁰¹ Muhtelif yönleriyle kapitülasyonlar, inceleyen çal, malar için bkz: NALCIK, Halil: ømtiyazatø, TDV slâm Ansiklopedisi, C.22, 2000, s.245-252; KONAN, Belk,s: Osmanl, Devletiønde Yabanc,lar,n Kapitülasyonlar Kapsam,nda Hukuki Durumu, Yay,mlanmam, Doktora Tezi, AÜSBE, 2006; ÖZSU, Umur: øOttoman Empireø, Oxford Handbook of the History of International Law, Oxford University, 2012; VAN DEN BOOGERT, Maurits: The Capitulations and the Ottoman Legal System, Leiden, Brill, 2005.

yerle mi tir.¹⁰² darî konulardaki ayr,cal,klarla ticaret ve gümrük kolayl,klar, bir kenara b,rak,l,rsa, söz konusu ayr,cal,klar,n belirli bir k,sm, Avrupalar,n yarg,sal anlamda tamamen Osmanl, yetkisinin d, nda kalmas,n, veya Osmanl, yetkisi bulunsa bile Avrupalar, devletlerin, Osmanl, yarg, organlar, üzerinde kimi denetim yetkileri kullanmalar,n, içermektedir.¹⁰³

Uygarl,k e i inin uluslararası, hukuk bak,m,ndan somut etkisi kapitülasyonlarla ortaya ç,kmakta ve uygar Avrupalar, devletler, uygar görmedikleri devletlerde kendi vatandaşlar, aç,s,ndan özel bir yarg, yetkisini sakl, tutmaktadırlar.¹⁰⁴ 19. yüzyıl,n son dönemlerinin etkili talyan uluslararası, hukukçular,ndan Fiore, kapitülasyonlarla getirilen yarg, yetkisi s,n,rland,r,malar,n,n üç durumda kald,r,labilece ini belirtmi tir. Fiore'ye göre, ilkin, kapitülasyonlar,n yürürlükte oldu u ülke ba ,ms,z ba ka devletçe ilhak edilince, ikinci olarak ilgili devletin uygarl,k seviyesi di er uygar devletlerle ayn, düzeye ula ,nca ve nihayet ba ka uygar devletin vesayeti alt,na girilince kapitülasyonlar kald,r,lmaktadırlar.¹⁰⁵ Osmanl, ülkesinde kapitülasyonlar ancak Lozan Andlamas,ıyla kald,r,lm, ve bu tarihten sonra hukuken Osmanl, mparatorlu u sona ermi tir. Böylece kapitülasyonlar,n devam etti i Osmanl,ın,n Avrupalar,larca yeterince öuygarö kabul edilmedi i görülmektedir.

Kapitülasyonlar, Avrupalar, devletlerin nazar,nda Osmanl, mparatorlu unun mâdun konumunun somut delili olmaktadır ve Osmanl, iç i lerine müdahaleye imkân vermesi gözetilerek devam, uygun görülmü tür.¹⁰⁶ Kapitülasyonlar,n geleneksel görü le çeli ti i 20. yüzyıl,n ba lar,nda da ifade edilmi tir. 1904'te Westlake, Osmanl,ın,n faydalar,na hissedar olmaya dahil edildi i düzenin uluslararası, hukukun bütününi de il sadece Avrupa devletler sistemini içerdi ini ve bizzat kapitülasyonlar,n varl, ,n,n farklı, bir yorumu geçersizle tirdi ini belirtmektedir.¹⁰⁷ Oppenheim da ba ,ndan itibaren kapitülasyonlar,n hukuk düzeni içinde bir anomali te kil etti ini belirtmi tir.¹⁰⁸

Dönemin etkili Osmanl, devlet adamlar,ndan Hasan Fehmi Pa a, devletler hukukuna ili kin ilk özgün kitaplardan biri olarak say,lan eserinde, Paris Andlamas,ına at,f yaparak kapitülasyonlar,n devletlerin e itli i ve egemenli i gibi temel uluslararası, hukuk normlar,yla çeli ti ini dile getirerek derhal kald,r,lm,as, gerekti ini belirtmi tir.¹⁰⁹ Yine imparatorlu un son dönem hukukçu akademisyen ve devlet yöneticilerinden brâhim Hakk, Pa a'n,n uluslararası, hukuk tarihine hasredilmi 1887 tarihli kitab,ndaki gözlemleri dikkat çekicidir. Yazara göre her ne kadar Osmanl, ve Avrupalar,lar aras,nda 1606 Zitvatoruk Andlamas,ıyla e itli e dayal, ili kiler ba lam, sa da, 1699 Karlofça Andlamas,ından 1856 Paris Andlamas,ına kadar geçen sürede, Osmanl,, defalarca hukuka ayk,r, muameleye tâbi kalm, ve bu durum Paris Andlamas,ından sonra da de i memi tir.¹¹⁰ Yazar, Osmanl, egemenli ine aç,kça ayk,r, olan kapitülasyonlar,n devam, konusunda Avrupalar,lar,n ,srar, kar ,s,nda a k,nl, ,n, belirtirken, Avrupa Ahengine dahil olunmas,yla birlikte bu adaletsiz düzenlemelerin art,k reddi gereklili ini vurgulam, t,r.¹¹¹

Paris Andlamas, sonras,nda kapitülasyonlar,n kald,r,lm,as, yönünde ilerleme kaydedilmesi beklenmesine ra men aksine ilgili ayr,cal,klar,n eklen güçlenmi tir.¹¹² Kapitülasyonlar,n Osmanl,ın,n tek tarafl, verdi i ayr,cal,klar oldu u argüman,n,n bizzat andla man,n 32. maddesiyle di er âkit devletlerin aç,kça iradelerinin aranmas,yla zedelendi i dile getirilmi tir.¹¹³ Zira bu maddede, ticaretin, yap,lan andla malar yenileninceye kadar sava öncesi düzenlemelere tâbi olaca , belirtilerek, kapitülasyonlar,n konu itibar,yla bir bölümü çok

¹⁰² PAZARCI, s.71.

¹⁰³ PAZARCI, s.78-79. Adlî ayr,cal,klar için bkz: KONAN, s.138-212.

¹⁰⁴ GREWE, s.457.

¹⁰⁵ FIORE, Pasquale: International Law Codified and Its Legal Sanction, 5thEdition, çev. E.D. Borchard, NewYork, Baker, 1918, s.211.

¹⁰⁶ RODOGNO, s.23.

¹⁰⁷ WESTLAKE, John: International Law, PartI, Cambridge, University Press, 1904, s.48.

¹⁰⁸ OPPENHEIM, s.148.

¹⁰⁹ Hasan Fehmi Pa a, Telhis-i Hukuk-, Düvel , stanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1884,s.219-220'den aktaran ARAL, s.82,92.

¹¹⁰ brahim Hakk, Pa a, Tarih-i Hukuk-, Beyneddüvel, s.92-93,127'den aktaran FUJINAMI, ss.245-270,255-256.

¹¹¹ FUJINAMI, s.258.

¹¹² ÖZSU, öOttoman Empire, Originsö, s.129.

¹¹³ SUSA, Nas m: The Capitulatory Régime of Turkey, Baltimore, JohnsHopkins, 1933, s.168.

tarafı, bir andla mayla düzenlenerek uluslararası, yükümlülük hâline getirilmiştir.¹¹⁴

Gerek Osmanlı'nın iç işlerine karışması, mama ve ülkesel bütünlüğüne saygı, yükümlülüklerini ihlal eden askerî müdahaleler gerekse Osmanlı devlet tekilatlanması, güvensizliği simgeleyen kapitülasyonlar dikkate alınarak, sonunda sonuçlardan birine varılabilir: Ya Paris Andla masası, Osmanlı'nın ilgili hükümleri karşısında bir süre uygulandıktan sonra terk edilmiştir ya da bu madde için âkit devletlerin öngörüsü farklıdır.

1. Avrupa Ahenginin Hukuku

İlk olarak Paris Andla masası, bir süre gözletilmediğinden andla mayla altın, girilen yükümlülükler yerine getirilmeyerek andla ma ihlal edilmiştir sonuçuna varılabilir. Bu durumda Paris Andla masası, özetinin bir kısmında sunulduğu gibi büyük bir adım veya amaç olmadıkça, gibi, bu maddeler sadece belirli süreli bir Avrupa'daki siyasî düzeni tahkim etmek niyetiyle ihdas edilmiştir. Nitekim Westlake, Avrupalıların Osmanlı ülkesi bütünlüğüne ve bağımsızlığına ilişkin taahhütlere 1878 yılına kadar sadık kaldıkları, fakat belirli siyasî şartlara bağlı güvencenin ortaya çıkması ile ilişkilerle birlikte hükümsüzlüklerini belirtmiştir.¹¹⁵ O hâlde, Avrupa Ahenginde yaşanan değişimlere veya güç dengesinin yeni gerekliliklerine göre farklılaşabilen bir öngörü söz konusudur. Bizzat Paris Andla masası, bu hususta bir emare sunmaktadır. Andla masasının 7. maddesi haricinde Avrupa kamu hukuku lafzından geçtiği diğer hüküm olan 15. maddede, Tuna Nehrine ilişkin düzenlemelerin Avrupa kamu hukukunun parçası olarak güvence altına alınması belirtilmektedir. Öte yandan Karadeniz kıyılarındaki limanlara dair 12. maddede yer alan hükümler, uluslararası hukuk lafzını kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere belirtilen iki kavram, Paris Andla masasında bile farklı anlamlar taşımaktadır.

Tarihsel gelişmeler, sonunda Paris Andla masasında Osmanlı için sunulan kamu hukukunu siyasî bir birtelilik durumundaki Avrupa Ahenginin ürünü olarak değerlendirilmeye gerekecektir. Eleştirel okumanın ileri sürdüğü gibi, 7. madde, imparatorluğun statüsüne dair objektif, uygulanabilir ve ilişkiler anlamına gelmemekte, sadece 1815 Viyana Kongresiyle kurulan Avrupalı büyük güçlerden müteekkil devletler grubuna Osmanlı'nın eklenmesi dâhil edilmesini içermektedir.¹¹⁶ Nitekim ulaşılabilecek birinci sonucu özetleyen araştırmacı, net sonuç mahiyetinde dile getirilebilir:

Öböylece görülmektedir ki, Avrupalı güçler Avrupa kamu hukuku ile bir devletin haklarına ve statüsünün artarak korunduğu hukuk düzenini kastetmemekte, sadece siyasî hassasiyeti ortaya koyan bir söylem ya da daha revaçta tabirle açıkça tanımlanmış haklar veya yükümlülükler içermeyen bir tür 19. yüzyıl kişini (kitsch) kastetmektedirler. Bu suretle Avrupa kamu hukuku uygulamada hukuk anlamına gelmemekte, sadece belirsiz siyasî gelenekleri ifade etmektedir.¹¹⁷

Siyasî tarih bakımından önemi inkâr edilemezse de, Paris Andla masasının belirtildiği ekliyle uluslararası hukuk açısından dönüm noktası veya evrensel süreçlerin başlangıcı olarak benimsemek tarihsel süreçler bakımından mamaktadır. Nitekim 7. maddenin ortaya çıkması, da bu durumu doğrulamaktadır. Andla masasının ortaya çıkması, Paris Kongresine dair resmî metinler ve hazırlanan tutanaklar, terimsel tercihler konusunda kayda değer kafa karışıklığına bulduğu onu göstermektedir.¹¹⁸ Nihâyet amada aslen Osmanlı Sadrazamı Mehmet Emin Âli Paşa'nın önerisi olan Avrupa kamu hukuku ve [Avrupa] Ahengi lafzı,¹¹⁹ benimsenmiştir.¹²⁰ Andla masasının Osmanlı'nın Avrupa uluslararası ilişkileri ya da siyasî düzenine alınmasıyla ilgili olduğu görülmüştür, dönemin Avrupalı devlet görevlilerinin beyanlarıyla da örtülmektedir.¹²¹ Gelinek amada andla masasının 7. maddesinin bir çeşit hukukî örtüyle kaplanması, Avrupa siyasî düzenine aidiyetle alakalı olduğu sonuçuna ulaşmak gerekecektir.

¹¹⁴ Maddenin devamında savaştan devletlerin tebaalarına en çok gözletilen ulus kaydı tabii olacağına düzenlenmesiyle aslında masada Rusya karıştırmada bir zafer kazanıldığı, görüşü için bkz: ANDIÇ, Fuat/ANDIÇ, Süphan: Kırım Savaşı, Âli Paşa ve Paris Antlaşması, İstanbul, Eren, 2002, s.89-90.

¹¹⁵ WESTLAKE, International Law, Part I, s.48.

¹¹⁶ MERAY, s.49; WOOD, s.262;

¹¹⁷ ORAKHELASHVILI, s.337-38.

¹¹⁸ WOOD, s.265-69.

¹¹⁹ Âli Paşa'nın andla ma öncesindeki müzakerelerde önerdiği kısmen Fransızca orijinali şöyledir: *öparticipe aux avantages du concert établi par le droit public entre les différents États Européens* (muhtelif Avrupalı devletler arasındaki kamu hukukuna tesis edilmiş Ahengin faydalarına hissedar olmaya dâhil edildiğini). Paris Konferansında bu kısım sadece tirilmiştir [British and Foreign State Papers (1855-1856), V.46, s.91-93,104,110.] Maddenin ortaya çıkması için bkz: WOOD, s.265-268.

¹²⁰ HUREWITZ, s.151-52.

¹²¹ WOOD, s.269-70.

2. K,smî Üyelik htimali?

Paris Andla mas, hükümleri hilaf,na yap,lan askerî müdahaleler ve kald,r,lmayan kapitülasyonlar gözetilerek var,labilecek ikinci sonuç, Osmanl, mparatorluğun uluslar ailesinin tam üyesi olmad, ,, eksik veya arta ba l, üyelik ili kisinin söz konusu olabilece idir. Westlake, kapitülasyonlar, dikkate alarak Osmanl,ın, uluslararası, topluma kabulünde henüz tamamlanmam, bir süreçten söz etmektedir.¹²² Nitekim uluslararası, topluma üyeli in s,n,r,l, ekilde de yap,labilece i ve devletlerin uluslararası, hukukun sadece baz, k,s,mlar,na tâbi k,l,nabilece i kanaatindedir.¹²³ O hâlde, Avrupa kültür dairesinde yer almayan devletlerin a amal, olarak uluslar ailesine üyeli inin gerçekleşe tirilebilece i ima edilmektedir. Mevcut çal, ma aç,s,ndan bak,ld, ,nda, Paris Andla mas,ından sonra Osmanl,ın, uygarl,k e i i kapsam,nda zikredilen artlar, eksiksiz yerine getirmedi inden bahisle üyeli in sa lad, , menfaatlerden faydalanamad, , dü ünülebilir. Dolay,s,yla 1878 Berlin Kongresiñde Ayestefanos Andla mas,ın, artlar,n,n yumu at,lmaz,nda Avrupa Ahengiñin Osmanl, lehine devreye girmesi ve diplomatik protokole dair kimi iyile tirmeler eklinde say,lan¹²⁴ s,n,r,l, faydalar, k,smî üyelik ihtimaliyle aç,klanabilecektir.

Kapitülasyonlar,n kald,r,lmamas, hususunu incelerken, Hall, 1856 andla mas,yla birlikte Osmanl, ülkesindeki ayr,cal,klar,n ilke olarak ilgas,n,n gerekti ini belirtmektedir.¹²⁵ Ard,ndan Osmanl, hukukunun inananlar ve inanmayanlar aras,nda e itli i reddeden dinî karakteri ve Osmanl, bürokrasisinin ileri derecede yolsuzlu a dü mü yap,s,n,n yabanc,lar,n yeterince âdil muameleye tâbi tutulaca ,na dair güvence veremedi i gerekçesiyle kapitülasyonlar,n kald,r,lmamas,n, me rula t,r,maktad,r.¹²⁶ Görülece i üzere önce temel haklara, ard,ndan devlet yap,lanmas,na dair ele tiriler yap,lm, t,r. Uygarl,k e i i tan,mlan,rken belirtildi i gibi, bu hususlar, devletin uluslar ailesine kabulü aç,s,ndan asgarî gereklilikler olarak say,lmaktad,r.

Paris Andla mas,ın, zikredilen 9. maddesinde, Islahat Ferman, gibi iç hukuka dair bir metne aç,kça at,f yap,lmaz,, bu hususun andla man,n ortaya ç,k, ,nda gözetildi ine i aret etmektedir. Islahat Ferman,ın, çal, man,n uygarl,k e i i ba l, ,nda verilen k,staslarla do rudan ba lant,l, bir içeri inin bulunmaktad,r. Fermanda, Tanzimat Ferman,ında geçen din ve mezhep ayr,m, gözetmeksizin tebaan,n tamam,n,n can ve mal güvenli inin yan,nda geni anlamda eref ve haysiyet dokunulmazl, , olarak okunabilecek¹²⁷ ,rz ve namus dokunulmazl, , teyit edilmi tir.¹²⁸ Yine Tanzimat Ferman,ında mülkiyet ve miras hakk,n, koruma amaçl, müsadere yasa , benimsenmi tir.¹²⁹ Islahat Ferman,yla teyit edilen eref ve haysiyet dokunulmazl, ,, mülkiyet hakk,, müsadere yasa , gibi haklar uygarl,k e i i k,staslar,ndan say,lan õuygar devletlerde ya am, mülkiyet ve insan onuruna sayg, gibi temel haklar korunurõ ifadesiyle birebir örtü mektedir. Öte yandan, Tanzimat Ferman,yla getirilen idam cezalar,n,n ancak mahkeme karar,yla tatbik edilebilece i, yürürlü e konulacak yeni kanunlar,n duyurulmas,, kanunlar,n üstünlü ünün ve kanun önünde e itli in benimsenmesi gibi hususlar¹³⁰ ise õherkesin hukuken adalete ula ,m,n, güvence alt,na alacak ulusal mahkemeler ve bas,l, hukukî metinler düzenini idame ederõ ölçütüyle Avrupal,larca benimsenen (istenen) ekliyle yani yaz,l, kurallara (kanunlara) dayal, hukuk düzeni kurmak maksad,yla örtü mektedir.

Islahat Ferman,, say,lan hak ve düzenlemeleri güçlendirerek özellikle gayrimüslim tebaan,n koruma alan,n, geni letmektedir. Ferman,n incelenen konu aç,s,ndan önemli düzenlemeleri õyledir: Din veya mezhep de i tirmeye kimsenin zorlanamayaca ,n,n beyan,, daha h,zl, karar al,nabilmesi için yarg, reformu yap,lmaz, ve ilgili metinlerin Osmanl, ülkesindeki farkl, dillere tercüme ve ilân edilmesi, hapishanelerin ,slah, ve i kence gibi muamelelerin cezaland,r,laca ,n,n bildirilmesi ve nihayet ferman,n bütününde Osmanl, ülkesindeki ekonomik ve fiziksel altyap,n,n güçlendirilmesi için devlet bürokrasisinin ,slah,n, içeren idarî hükümler.¹³¹ Görülece i üzere Tanzimat Ferman,ındaki yarg, reformu,

¹²² WESTLAKE, International Law, Part I, s.47.

¹²³ WESTLAKE, John: The Collected Papers of John Westlake on Public International Law, (ed.) Lassa Oppenheim, Cambridge University, 1914, s.82.

¹²⁴ HUREWITZ, s.151.

¹²⁵ HALL, Treatise, s.52 dipnot.

¹²⁶ HALL, Treatise, s.52 dipnot.

¹²⁷ GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin, 2000, s.14.

¹²⁸ Islahat Ferman, metni için bkz: KARAL, E. Ziya: Osmanl, Tarihi, C.V, Ankara, TTKY, 1947, s.266-72.

¹²⁹ Tanzimat Ferman, metni için bkz: KARAL, E. Ziya: Osmanl, Tarihi, C.V, s.263-66.

¹³⁰ GÖZLER, s.13-15.

¹³¹ KARAL, E. Ziya: Osmanl, Tarihi, C.VI, Ankara, TTKY, 1954, s.1-4.

kanunla t,rma niyeti, temel haklar,n güçlendirilmesi ve bürokrasinin verimli hâle getirilmesini amaçlayan düzenlemelere İslahat Ferman,ında da rastlanmaktadır.¹³² Gongøun yukar,da aktar,lan ölçütleriyle fermanlar âdeta ayn, içeri i kapsamaktadır.

Gerek Tanzimat gerekse İslahat Ferman,ıyla giri ilen reformlar Avrupa tipi devlet örgütlenmesini benimseyerek sürdürmeye yönelmektedir.¹³³ Tarih literatüründe s,kça vurguland, , üzere, Tanzimat Ferman,ından farklı olarak do rudan ngiliz ve Frans,z elçileriyle müzakere edilerek haz,rlandı, , için İslahat Ferman,ında yabancı, etkisi, hatta bask,s, hissedilmektedir.¹³⁴ Nitekim bu dönemin imparatorlu u Bat, kapitalizmine uygun aç,k pazar hâline getiren üstyap, yenilikleri olarak da görülebilece i ve hem yeni kanunlar,n hem de bürokratik de i imin yar, sömürgele tirmeye varan kapitalist denetimle sonuçlandı, , yorumu yapılmaktadır.¹³⁵ mparatorlu u ,slah çal, malar,n,n uygarl,k e i inin zikredilen sosyoekonomik karakterini teyit etmesi dikkate de erdir.

Osmanl, için öngörülen statünün e it yahut tam üyelik olmad, ,na dair emarelere bizzat andla man,n yapıld, , dönemde de rastlanmaktadır. Andla ma görü melerini yürüten heyetin ba ,ndaki Âf Pa a, 7. maddeyi ileri sürerek kapitülasyonlar,n kald,rımas,n, talep edince, birtak,m reformlar gerçekte tirilmedikçe bu özel haklar,nö devam,n,n zorunlu oldu u kendisine bildirilmi tir.¹³⁶ Nitekim, tüm çabalara ra men ökapitülasyonlar,n gözden geçirilmesi için bar, sa land,ktan sonra Osmanl, Hükümetiyle görü ülece iö vaadiyle konu belirsiz bir tarihe ertelenmi tir.¹³⁷ Âf Pa a, Paris Kongresiøne ili kin hat,ralar,nda, Osmanl,øn,n Avrupal, devletlerce kabulünün ne kadar sürece ine yönelik endi esini belirterek Avrupa politikas,nda söz sahibi olmaya devam edilmesi isteniyorsa ,slahat,n devam,n,n art oldu unu yazmaktadır.¹³⁸ Bundan hareketle Osmanl,øya özel bir statü tan,nd, , ve ancak ,slahat,n devam,yla konumunu koruyabilece i tespiti yapılmakta ve aksi hâlde öihraç edilece inin hissettirildi iö ifade edilmektedir.¹³⁹

Nihayet mevcut ba l,k boyunca yapılan inceleme ayn, zamanda bütünleyici yorum görü üne kat,lman,n neden mümkün olmad, ,n, da ortaya koymaktadır. Osmanl, mparatorlu uøyla Avrupa aras,nda geçmi i çok eskilere dayanan ili kilerin varl, ,, payla ,lan ilkelere ve kurallara dayal, ortak hukuk anlay, ,n,n varl, ,n, gösterecek yo unlukta de ildir.¹⁴⁰ Aksine giri ilen reformlara ra men kapitülasyonlar devam etmi ve en iyimser bak, la, ancak k,smen Avrupa hukukunun parças, olabilece i telakki edilmi tir. Yüzy,llar boyunca Avrupaøda fakat Avrupal, olmayan öteki gözüyle görülerek e itlik temelli devletler hukukunda aç,kça e it olmayan egemen muamelesine tâbi kalan Osmanl,øn,n, ortak kurumlar ve kurallara ra men Avrupa uluslararası, toplumuna dahil oldu unu savunmak güçtür.¹⁴¹ 19. yüzy,l,n sonuna gelinceye kadar yeryüzünde Do u Asya veya Müslüman co rafya gibi tarihsel geli im itibar,yla farklı, ve çok say,da bölgesel uluslararası, hukukun varl, ,n, benimseyen ço ulcu görü ün¹⁴² ifade etti i gibi, Avrupaøyla ortak muhtelif ilke ve uygulamaya ra men, Osmanl,øn,n slamiyet temelli uluslararası, hukuka dahil oldu unu de erlendirmek¹⁴³ isabetli görünmektedir.

¹³² Tanzimat sonrası, Osmanl, hukuk düzenine ili kin bkz: BOZKURT, Gülnihal: Bat, Hukukunun Türkiyeøde Benimsenmesi, TTK, Ankara, 1996; AYDIN, M. Âkif: Türk Hukuk Tarihi, 9.Bask., Beta, stanbul, 2012, s.419-435.

¹³³ Osmanl,øn,n ya ad, , tecrübelerin ayn, dönemlerde benzer saikle ve ekillerde Uzak Do uøda yine Avrupal,lar,n ve uluslararası, hukukun etkisiyle nas,l geli ti i için bkz: HOROWITZ, Richard: öInternational Law and State Transformation in China, Siam, and the Ottoman Empire during the Nineteenth Centuryö, JoWH, 15(4), (2004), ss.445-486.

¹³⁴ ARMAO LU, Fahir: 19. Yüzy,l Siyasî Tarihi (1789-1914), Ankara, TTKY, 1997, s.259; KARAL, Osmanl, Tarihi, C.VI, s.5.

¹³⁵ TANÖR, Bülent: Osmanl,-Türk Anayasal Geli meleri, 23.B, stanbul, Yap, Kredi, 2013, s.119-20.

¹³⁶ Alberic Cahuet, La Question d'orient dans l'Histoire contemporaine (1821-1905), Paris, Dujarricetcie., 1905, s.168øden aktaran ARMAO LU, s.256.

¹³⁷ KONAN, s.215; NALCIK, s.251.

¹³⁸ ANDIÇ/ANDIÇ, s.94.

¹³⁹ AKYILMAZ, Gül: Siyasi Tarih, Ankara, Seçkin, 2015, s.222.

¹⁴⁰ GONG, s.109.

¹⁴¹ GERRY, Simpson: Great Powers and Outlaw States, Cambridge University, 2004, s.243-247; YURDUSEV, A. Nuri: öThe Middle East Encounter with the Expansion of European International Societyö, B. Buzan/A. Gonzalez-Palaez (ed.), International Society and Middle East, Palgrave, 2009, s.78-79.

¹⁴² Detayl, bilgi için bkz: YASUAKI, s.8-54.

¹⁴³ YASUAKI, s.33-39,61-62.

VI. SONUÇ

Paris Andla mas,an,7. maddesinin uluslararası, hukukun tarihsel gelişimi içindeki yerine dair Avrupal, hukukçuların görüşlerinin özetlendiği bu çalışmada, tarihsel bağlam, yansıtılmak maksadıyla hem dönemin hukuk öretisi hem de tarihsel gelişmeleri incelenmeye çalışılm, t.r. Sözü geçen andla man, Osmanlı, mparatorluğunu, uluslar ailesinin üyelerinden biri yaparak Avrupa kamu hukukunun coğrafyasını, evrensellik lehine ortadan kaldırdı, yönündeki geleneksel görüşün tutarsız kaldı, noktalar gösterilirken iki sonuç ortaya çıkm, t.r. İkinci, uluslararası, hukukun mahiyetine dair belirli bir dünya görüşüne sahip dönemin öretisinin kimi zaman hukuk uygulamasıyla bağdaşmadığı, gibi kimi zamansa kuramsal tutarlılık kaygısıyla ortaya koyduğunu izahları abartılı, soyutlamalar içerdiği tespit edilmiştir. Böylece öreti-uygulama uyumsuzluğu ortaya konulmuştur.

İkinci olarak hukukun toplumsal rolüne dair çalışmaların kaçınılmaz şekilde karıştığı, hukuk-siyaset ilişkisi konusunda kesinlik arz eden gözlemler yapabilmeyi zorlu olarak ortaya çıkm, t.r. Zira andla tarafları, Osmanlı, lehine yükümlendikleri taahhütlere, yüksek siyasetö meseleleri söz konusu olunca, riayet etmemekte; açıkça güç dengesine göre -daha isabetli deyişle güçsüzlük ölçüsünde- kurallar, esnetmekte veya görmezlikten gelmektedirler. Bu kapsamda Avrupa Ahenginin taahhütlerinin tarih literatüründe kâğıt üzerinde kalan güvenceler olarak nitelendirilmesi doğru görünmektedir. Osmanlı, mparatorluğunu, Avrupa kamu hukukunun faydalarından ancak dönemin siyasî koşullarına uygun düğüm ölçüde hissedar olabilmiştir. Büyük Güçlerin sergiledikleri tutum dikkate alın, nda, ülkesel bütünlük veya egemenlik gibi hukukî kurumların göz ardı edildiği ve Paris Andla mas,an, e itilmediği dayalı, hukukî statü sağlamak gibi bir işlevi olmadı, görülmektedir. Nihayetinde Avrupa Ahenginin ve ihdas ettiği Avrupa kamu hukukunun karakterinin etraflıca değerlendirilmesi gibi daha kapsamlı bir incelemenin gerekliliği görülmektedir.

Ayrıca daha önce hukuk öretisinde derli toplu şekilde tertip edilmeyen bir ihtimal olarak kösmi üyelik seçeneği ortaya konularak konunun boyutu genişletilmeye çalışılm, t.r. Bu ihtimale göre Osmanlıya Avrupalı devletler arasında tanıyan konum, imparatorluğun yetki alanına müdahaleyi ekli güvenceye kavuşturmu görünmektedir. Keza Avrupalıların ekonomik ve askeri üstünlüklerini dercettikleri dönemin uluslararası, hukukunun aynı zaman diliminde farklı rejimler içerdiği tespitiyle ilgili ihtimal uyumludur.

Varolan amada, 19. yüzyıl uluslararası, hukuk öretisinde ve uygulamasında tanıyan, e itlik veya egemenlik gibi kavramların belirsizliğinin ortaya konulması¹⁴⁴ esas netice olarak belirmektedir. Bir hukuk araştırmacısı için fevkalade aydınlatıcı olması ve önceki paragraflarda sayılan çalışmalara rağmen; hukuk öretisi, uygulaması ve siyaset yumağında bir konu olarak Paris Andla mas,an,7. maddesinin uluslararası, hukukun tarihindeki yerine dair kesin sonuca varmak yerine, dönemin çelişkileri ve karmaşıklığını yansıtan bir yaklaşım, çalışması, ekinde görülmesinin isabetli olacağı kanaatine varılm, t.r.

¹⁴⁴ ÖZSU, *Öttoman Empire*, s.439.

KAYNAKÇA

- AKSAR Yusuf, Teoride ve Uygulamada Uluslararası, Hukuk-I, 4. Bask., Ankara, Seçkin, 2017.
- AKYILMAZ Gül, *Siyasi Tarih*, Ankara, Seçkin, 2015.
- ALEXANDROWICZ C. H., öEmpirical and Doctrinal Positivism in International Lawö, *British Yearbook of International Law*, 47(1), (1976), s.286-89.
- ANDIÇ Fuat, Süphan ANDIÇ, *K,r,m Sava , Ali Pa a ve Paris Antla mas.,* stanbul: Eren, 2002.
- ANGHIE Antony, *Imperialism, Sovereignty and the Making of International Law*, Cambridge: Cambridge University, 2005.
- ARAL Berdal, öAn Inquiry into the Turkish 'School' of International Lawö, *EJIL*, 16(4), (2005), 769-785.
- ARAL Berdal, öThe Ottoman -Schoolö of International Law as Featured in Textbooksö, *Journal of the History of International Law*, 18(1), (2016), s.70-97.
- ARMAO LU Fahir, *19. Yüzy,l Siyasî Tairihi (1789-1914)*, Ankara, TTK Yay,nlar., 1997.
- AUSTIN John, *Austin: The Province of Jurisprudence Determined*, ed. Wilfrid Rumble, Cambridge, Cambridge University, 1995.
- AYDIN, M. Âkif: *Türk Hukuk Tarihi*, 9. Bask., Beta, stanbul, 2012.
- BAKTIAYA Adil, ö19. Yüzy,l Suriyesinde H,ristiyan-Müslüman li kilerinde De i im 1860 am Olaylar,ö, *Ü F Mecmuas.,* 58(2), (2011), s.23-44.
- BEYD LL , Kemal: öParis Antla mas,ö, *TDV slâm Ansiklopedisi*, Cilt:34, stanbul, 1991 s.169-172.
- BOISARD, Marcel, öOn the Probable Influence of Islam on Western Public and International Lawö *International Journal of Middle East Studies*, 11(4), (1980), s.429-50.
- BOWDEN Brett, *The Empire of Civilization*, ikago, University of Chicago, 2009.
- BOZKURT, Gülnihal: *Bat, Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, TTK, Ankara, 1996.
- BROWNLIE Ian, öThe Expansion of International Society: The Consequences for the Law of Nationsö, *The Expansion of International Society*, ed. Hedley Bull, Adam Watson, Oxford, Clarendon, 1984, s.357-69.
- BULL Hedley, öThe Emergence of a Universal International Societyö, *Expansion of International Society*, ed. Hedley Bull, Adam Watson, Oxford, Clarendon, 1984, s.117-26.
- CAN, Lâle/ LOW, Michael Christopher: öThe -Subjectsö of Ottoman International Lawö, *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 3(2), (2016), s.223-234.
- CHESTERMAN Simon, *Just War or Just Peace?: Humanitarian Intervention and International Law*, Oxford, Oxford University, 2002.
- C N, Halil/ AKGÜNDÜZ, Ahmed: *Türk Hukuk Tarihi, Osmanl, Ara t,rmalar,* stanbul, 2011.
- CRAVEN Matthew, öIntroduction: International Law and Its Historiesö, *Time, History and International Law*, Craven M./Fitzmaurice M./Vogiatzi M.(ed.) Leiden, Martinus Nijhoff, 2007, s.1-26.
- EK NC Bu ra, Osmanl, Hukuku, 3. Bask., Ar., stanbul, 2014.
- ERIM Nihat, *Devletleraras, Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, AÜHF Yay,nlar., 1953.
- ERK NER, H. Hakan: öUluslararası, Hukuk Dü üncesinde Klâs,k Ö retinin Kurulu uö, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Ara t,rmalar, Dergisi*, 18(3), (2012), s.3-140.
- FELLMETH A., HORWITZ, M.: *Guide to Latin in International Law*, Oxford, Oxford University, 2009.
- FIORE Pasquale, *International Law Codified and Its Legal Sanction*, 5th Edition, çev. E.D. Borchard, New York, Baker, 1918.
- FUJINAMI, Nobuyoshi: öThe First Ottoman History of International Lawö, *Turcica*, C.48 (2017) s.245-270.
- GERRY, Simpson: *Great Powers and Outlaw States*, Cambridge University, 2004.
- GONG G.W., *The Standard of öCivilizationö in International Society*, Oxford, Oxford University, 1984.
- GÖKBERK Macit, *Felsefe Tarihi*, 24.b., stanbul, Remzi, 2012.
- GÖZLER Kemal, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin, 2000.
- GREWE Wilhelm G., *The Epochs of International Law*, Berlin, De Gruyter, 2000.
- HALL Stephen, öThe Persistent Spectre: Natural Law, International Order and the Limits of Legal Positivismö, *European Journal of International Law*, 12(1), (2001).
- HALL William Edward, *A Treatise on International Law*, Clarendon, 1884.
- HERTSLET Edward, *The Map of Europe by Treaty*, Londra, Butterworths, 1875.
- HOROWITZ, Richard S: öInternational Law and State Transformation in China, Siam, and the Ottoman Empire during the Nineteenth Centuryö, *Journal of World History*, 15(4), (2004), s.445-486.
- HUREWITZ J.C., öOttoman Diplomacy and the European State Systemö, *Middle East Journal*, 15(2), (1961), s.141-52.
- NALCIK, Halil: ö mtiyazatö, ö, *TDV slâm Ansiklopedisi*, C.22, stanbul, 2000, s.245-252.
- P RL Mehmet, öBâb,âliö, *TDV slâm Ansiklopedisi*, C.4, 1991, s.378-86.
- KARAKOÇ, rem: *Hukuk Tarihinde Vatanda l,k-Yabanc,l,k Statüsü*, Yetkin, Ankara, 2012.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanl, Tarihi*, V. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1947.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanl, Tarihi*, VI. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1954.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanl, Tarihi*, IX. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.

- KARAKOÇ rem, õUluslararası, Hukukta Emredici Kural Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(1), 2006, s.87-122.
- KENNEDY David, õInternational Law and the Nineteenth Centuryö, *Nordic Journal of International Law*, 65(3), (1996), s.385-420.
- KONAN, Belk,s: *Osmanlı Devletinde Yabancılar, n Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, Yayınlanmam, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2006.
- KOSKENNIEMI Martti, *The Gentle Civilizer of Nations*, Cambridge, Cambridge University, 2001.
- KOSKENNIEMI Martti, õThe Legacy of the Nineteenth Centuryö, *Routledge Handbook of International Law*, ed. David Armstrong, Routledge, 2008, s.141-53.
- KÜTÜKÇÜ, M. Akif, õOsmanlıda İslam Devletler Hukukundan Batılı Devletler Hukuku Anlaşımına: Osmanlı İmparatorluğunun Es-Siyerâtil-Kebirânden Ottokarâın Hukukuna, Milelineö, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), (2004), s.187-201.
- LAWRENCE Thomas Joseph, *The Principles of International Law*, Boston, Heath, 1900.
- LORIMER James, *The Institutes of the Law of Nations*, Edinburgh, W. Blackwood and sons, 1883.
- MÄLKSOO Lauri, õInternational Law between Universality and Regional Fragmentation: The Historical Case of Russiaö, *Research Handbook on Theory and History of International Law*, ed. Alexander Orakhelashvili, Cheltenham, 2011, s.456-77.
- MERAY Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, 3.Bask., Ankara, AÜSBF Yayınları, 1968.
- MORGAN Lewis H., *Ancient Society*, Chicago, C.Kerr and Company, 1877.
- MUNCH Fritz, õInstitut de Droit Internationalö, *Encyclopedia of Public International Law*, R. Bernhardt (ed.), Vol.9, s.172-173.
- NEFF Stephen, *Justice among Nations: A History of International Law*, Massachusetts, Harvard University, 2014.
- NORADOUNGHIAN Gabriel, *Recueil des actes internationaux de l'Empire ottoman*, F. Pichon, 1902.
- OPPENHEIM Lassa, *International Law*, London, Longmans, Green, 1905.
- ORAKHELASHVILI Alexander, õThe Idea of European International Lawö, *European Journal of International Law*, 17(2), (2006), s.315-47.
- ÖZSU Umut, õOttoman Empireö, *Oxford Handbook of the History of International Law*, ed. Bardo Fassbender, Anne Peters, Oxford, Oxford University, 2012, s.123-37.
- ÖZSU Umut, õThe Ottoman Empire, the Origins of Extraterritoriality, and International Legal Theoryö, *Oxford Handbook of the Theory of International Law*, ed. Anne Ford, Florian Hoffman, Oxford, Oxford University, 2016, s.123-37.
- ÖZSU Umut, õOttoman International Lawö, *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 3(2), (2016), s.369-376.
- PALABIYIK Mustafa Serdar, õThe Emergence of the Idea of International Law in the Ottoman Empire before the Treaty of Paris (1856)ö, *Middle Eastern Studies*, 50(2), (2014), s.233-51.
- PAZARCI Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap*, 8.Bask., Ankara, Turhan, 1999.
- PHILLIMORE Robert, *Commentaries upon International Law*, Philadelphia, T.&J.W. Johnson, 1854.
- PHILLIMORE Robert, *Commentaries upon International Law*, Second Edition., London, Butterworth, 1871.
- PITTS Jennifer, õBoundaries of Victorian International Lawö, *Victorian Visions of Global Order*, ed. Duncan Bell, Cambridge, Cambridge University, 2007, s.47.
- REÇBER Sercan, *Osmanlı Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*, On İki Levha, İstanbul, 2016.
- RODOGNO Davide: *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire*, Princeton University, 2011.
- RODOGNO Davide, õEuropean Legal Doctrines on Intervention and the Status of the Ottoman Empire within the Family of Nations Throughout the Nineteenth Centuryö, *Journal of the History of International Law*, 18(1), (2016), s.5-41.
- SCHMITT Carl, *The Nomos of the Earth in the International Law of Jus Publicum Europaeum*, çev. GL Ulmen, New York, Telos Press, 2006.
- SCHWARZENBERGER Georg, õThe Standard of Civilization in International Lawö, *Current Legal Problems*, 8(1), (1955), s.212-34.
- SCUPIN Hans Ulrich, õHistory of International Law, 1815 to World War Iö, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law (Online Edition)*, (14.11.2016), <http://opil.ouplaw.com/home/epil>.
- SUR Melda, *Uluslararası Hukukun Esasları*, 7.Bask., İstanbul, Beta, 2013.
- SUSA Nasım, *The Capitulatory Régime of Turkey: Its History, Origin, and Nature*, Baltimore, Johns Hopkins, 1933.
- TANÖR Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 23.B., İstanbul, Yapı Kredi, 2013.
- TARAZONA Liliana Obregón, õThe Civilized and the Uncivilizedö, *Oxford Handbook of the History of International Law*, ed. Bardo Fassbender, Anne Peters, Oxford, Oxford University, 2014, s.917-40.

- TELKENARO LU, öM. Muhammed B.Hasen E - eybâni ve Hugo Grotius'un Devletler Hukukuna Etkileriö, *slam Hukuku Ara t,rmalar, Dergisi*, 3(5), (2005), s.67-93.
- TWISS Travers, *The Law of Nations Considered as Independent Political Communities*, Second Edition, Oxford, Clarendon, 1884.
- TWISS Travers, *Two Introductory Lectures on the Science of International Law*, Londra, L.B.G. Longmans, 1856.
- TZOUVALA Konstantina, *Letters of Blood and Fire: A Socio- Economic History of International Law*, (Doktora Tezi), Durham, Durham Üniversitesi, 2016.
- ÜÇOK, Co kun/ MUMCU, Ahmet/ BOZKURT, Gülnihal: *Türk Hukuk Tarihi*, 18.Bask., Turhan, Ankara, 2016.
- VAN DEN BOOGERT, Maurits: *The Capitulations and the Ottoman Legal System*, Leiden, Brill, 2005.
- VINX Lars, öAustin, Kelsen, and the Model of Sovereigntyö, *Canadian Journal of Law and Jurisprudence* 24(2), (2011), ss.473-490.
- WALKER Thomas Alfred, *The Science of International Law*, Littleton, F.B. Rothman, 1893.
- WESTLAKE John, *Chapters on the Principles of International Law*, Cambridge, University, 1894.
- WESTLAKE John, *International Law*, Cambridge, University Press, 1904.
- WESTLAKE John, *The Collected Papers of John Westlake on Public International Law*, ed. Lassa Oppenheim, Cambridge, Cambridge University, 1914.
- WOOD Hugh McKinnon, öThe Treaty of Paris and Turkey's Status in International Lawö, *The American Journal of International Law*, 37(2), (1943), s.262-74.
- YASUAKI Onuma, öWhen Was the Law of International Society Bornö, *Journal of the History of International Law*, 2(1), (2000), s.1-66.
- YURDUSEV Nuri, öThe Middle East Encounter with the Expansion of European International Societyö, *International Society and Middle East*, ed. Barry Buzan, Ana Gonzalez-Palaez, Palgrave, 2009, s.70-91.